

So stvari, ki jih ne izbereš,
ampak so one, ki tebe izberejo

(Intervju z dr. Jožetom Dežmanom)

V TEJ ŠTEVILKI

07 2017

UVODNIK

03

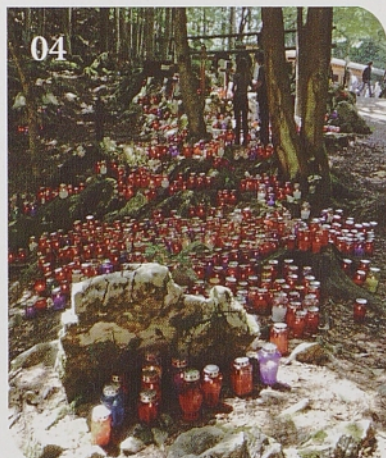
Primorska – 70 let potem

FOKUS

04

Erika Jazbar

So stvari, ki jih ne izbereš,
ampak so one, ki tebe izberejo

NAŠ UTRIP

15

Mitja Petaros

Dragi na rob

16

Fotokronika DRAGA 2017

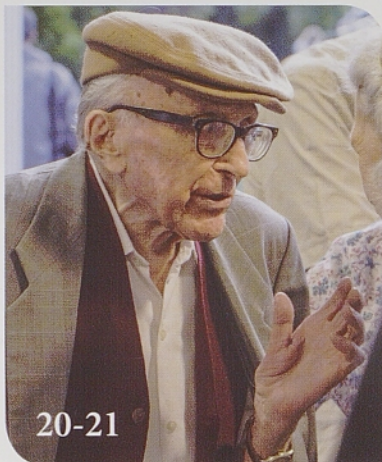
18

Podelitev 6. Peterlinove
nagrade prof. Tomažu Pavšiču

20

mb

Boris Pahor o globalizmu:
nevarnost, a tudi priložnost

21

Fabienne Issartel o
Borisu Pahorju

22

Metka Šinigoj
Gledališki vrtiljak upihnil
prvih 20 svečk

PESMI

19

Mitja Segina

Rim

EKOLOGIJA

25

H. J.

Kdor ne verjame v
podnebne spremembe,
je "neumen, trmast in slep"

ANTENA

27

Novice

RAZPRAVA

34

Sebastijan Valentan

Slovenija in Sveti sedež – na poti
k skupnemu dobremu

KULTURA

36

Mojca Polona Vaupotič

Jože Plečnik. Njegovo ustvarjanje
je bilo njegovo življenje

LITERATURA

42

Metka Kacin Beltrame

Na predvečer ...

PRIČEVANJA

45

Mirella Urdih

Razmišljanje zdomske
tržaške Slovenke (XVI.)

49

Marinka Inzko, roj. Ziherl
Zahvala Nadi Martelanc za
zadnje pismo

Primorska – sedemdeset let potem

Slovenija proslavlja vrnitev Primorske v okrilje domovine in hkrati pozablja, kako je vrnitev bila nepopolna in globoko okrnjena. Do pred kratkim se je celo govorilo o priključitvi Primorske, kot bi šlo za teritorij in ljudi na njem, ki se jih je Slovenija polastila, zahvaljujoč se dejstvu, da je po 2. svetovni vojni bila kot del Jugoslavije v taboru zmagovitih. To naj bi bila oddolžitve torej. Po očitajočem modrovanju takratnih italijanskih politikov in mnogih kasnejših komentatorjev je bila Jugoslavija preobilno nagrajena in še danes mnogi na italijanskem polotoku žalujejo za izgubljeno zemljo na vzhodu, ki so jo krivično dobili po prvem svetovnem spopadu kot nagrado, da so izstopili iz trojne zveze. Mi pa uporabljamo neustrežne besede in pojme, kar je posledica našega revnega razmišljanja o preteklosti, čemur je zapadla naša publicistika in prav tako politika, upajmo, da ne tudi zgodovinarji.

Verjetno nima veliko smisla razglabljati o vprašanih meje, ki nas je 15. septembra pred sedemdesetimi leti ločila. Danes je ta meja zakoličena in nikomur ne pride na pamet, da bi jo premikali, saj bi se to lahko zgodilo le ob tektonskih premikih, ki si jih nihče ne želi. Pa vendar je tudi danes potrebno razmisliti, kaj se

»Pa vendar je tudi danes potrebno razmisliti, kaj se je zgodilo 15. septembra 1947, ko so se začele izvajati določbe Pariške mirovne pogodbe.«

je zgodilo 15. septembra 1947, ko so se začele izvajati določbe Pariške mirovne pogodbe, če drugega ne, da ne bi slovensko politično vodstvo ponavljalo starih napak.

Slovensko predstavništvo na konferenci v Versaillesu leta 1919 ni imelo vpliva, saj je za interese nove države skrbela samo srbska diplomacija, toda leta 1947 so v Parizu bili prisotni tudi Slovenci, ki pa niso bili posebno uspešni. Če si je konferenca za Trst izmislila zelo začasno rešitev v tako imeno-

vanem Svobodnem tržaškem ozemlju, se je Gorica v sklopu Jugoslavije ponujala kot normalna rešitev problema: bila je naravno in zgodovinsko središče širokega zaledja Vipavske doline, Posočja in dela Krasa. Toda prevladali so politični interesi širšega obsega, zmagovite sile Zahoda so si hotele zagotoviti zvestobo Italije, Rusija pa ni imela namena zaostrovati že tako in tako napetih odnosov. Srbska diplomacija ni bila posebno zainteresirana, slovenska pa spet nemočna, predvsem pa nesposobna samostojnih potez. Tako je diplomacija ustvarila slovensko manjšino v Italiji.

Rim je, kakor prej fašistični tako tudi povojni demokratični, zanikal obstoj manjšine v Benečiji in Reziji. pristal na manjšino na Goriškem in Tržaškem, kateri je bil pripravljen priznati le malo več kot golo pravico do obstoja. Nekoliko boljše stanje za manjšino se je ustvarilo na Tržaškem, ker je tu skoraj deset let še bila anglo-ameriška vojaška uprava, vse do Londonskega sporazuma, ko je slovenska diplomacija ponovno naredila napako: pristala je na vrnitev Italije v Trst, ne da bi postavila kakršenkoli pogoj glede pravic manjšine. Še slabše je ravnala dvajset let kasneje z Osimskim sporazumom, ki je zapečatil obstoječe mejno stanje.

Manjšina je bila spet obrobna, načelno jo obravnava en člen pogodbe – praktično nič. Slovenska diplomacija je pozabila, a bolj verjetno je, da se ni nikoli zavedala, da je treba z Italijani prej zahtevati priznanje manjšinskih pravic in šele potem pristati na dogovor. Slovenski diplomati so ostali pri načelih in pri zaupanju do sogovornika. Posledice plačuje manjšina, ki je več kot petdeset let čakala na zaščitni zakon in zdaj spremlja njegovo počasno uresničevanje. Primorci upravičeno praznujejo povratek k matici, a nam ostajajo enako upravičeno občutki grenkobe in nemoči.

Intervju: dr. Jože Dežman

So stvari, ki jih ne izbereš, ampak so one, ki tebe izberejo

Erika Jazbar

Jože Dežman je v slovenski zgodovinski stroki, v politiki in v slovenski družbi ime, ki je povezano z reševanjem temeljnega vozla matičnega naroda, in sicer – na konkretni ravni – dostojnega pokopa vseh slovenskih vojnih in povojnih žrtev in – na antropološki ravni – iskanja takih prijemov in gest, ki bi slovenski duši vrnili notranji mir.

Gre za temo, ki bi jo radi številni pustili zazidano v preteklosti, v kateri se je sicer dogajala, vendar zaradi svoje nerešenosti pogojuje slovenski vsakdan. Ker so bile nekatere temeljne definicije o tem dogajanju zmetane, druge spravljene v zgrešene predale, tretje prilagojene potrebam takratnega družbenega in političnega sistema.

Pogovor z dr. Jožetom Dežmanom je potekal več ur, na avgustovski popoldan v Strunjanu, s pogledom na morje, v senci domačega latnika, z vonjavami slovenske obale.

V nadaljevanju vam ponujamo sintezo povedanega.

■ Pogovor bi začela pri spomeniku žrtvam vseh vojn, ki na Kongresnem trgu v Ljubljani stoji od julija.

● Mislím, da je uspel, doživel je polemike z leve in z desne. To je spomenik vsemu trpljenju, ki si ga je človek povzročil na tem prostoru, gre za najbolj bazično definicijo. Je tudi perfektno prazen, tak, da lahko sprejme vse mrtve. Kot podoba Marije Pomagaj na Brezjah, ki za vse tam stoji.

Po drugi strani je ta spomenik neusmiljeno zrcalo za žive. Zanimiv je, ker, kakorkoli ga obrneš, so tam vsi in so vsi naši. Izbrani Župančičev verz "Domovina je ena, vsem dodeljena, in eno življenje in ena smrt!" je mogoče ponesrečen, a je postavljen podpodno, da ne moti.

Ta spomenik od nas tudi zahteva, da se spominjamo vseh žrtev, ki so povezane z vojno: strašno zapleteno izhodišče. Spomniti se moramo ne le žrtev vojne in revolucije, temveč tudi vseh ubogih beguncev, predvsem otrok, iz Posočja, ki so med prvo svetovno vojno umrli v izgnanstvu zaradi okužb, lakote, vseh žrtev španske gripe, ki je bila posledica vojne, žrtev stalinističnih sodnih procesov pa vse do ubežnikov, ustreljenih na meji, predvsem tu na vašem koncu.

Spomenik na Kongresnem trgu je izenačil vse mrtve in postavil obvezo, ključno podstat, da lahko začnemo dialog o nadaljnjem urejanju mesta mrtvih.

V tej nesrečni Sloveniji gojimo neizmerno željo po simbolnih vojnah in tisti, ki so najbolj glasni, se v glavnem posvečajo svojim strastnim obračunom in ne nameravajo odkopati kogarkoli. Če bi ta želja bila, bi v 25 letih to že uredili, komunistična veteranska organizacija pa bi lahko že marsikaj popravila.

Nemci so se okoli spomenika žrtvam holokavstva v Berlinu prepirali dvajset let. Padali so razpisi, pobude za in proti, na koncu je odločila politika po hitrem postopku, namenili so mu 70 milijonov evrov in spomenik je impozanten. Naš spomenik ta volumen impozantnosti, hvala Bogu, ima.

Zdaj je na vrsti temeljna sprememba v ravnanju vseh, ki se z žrtvami in njihovo dediščino ukvarjamo z različnim pristopom, nimamo pa skupnega izhodišča za nov pristop. Že leta 2006 smo snovali pobudo za oblikovanje novega zavoda za oskrbo grobov vojne in revolucije. Vendar najprej se je potrebno sporazumeti o tem, kje smo ter kam, kako, zakaj hočemo.

■ Komisiji vlade Republike Slovenije za reševanje vprašanj prikritih grobišč predsedujete že vrsto let.

● 12 let je že. Morda je to najbolj "večen" organ v tej državi. Večkrat je bil že napisan predlog z leve, da nas ukinejo, lansko leto so zganjali pravega hudiča z desne. Od leta 2009 do leta 2015 smo bili zelo na hladnem, a smo vprašanje prikritih grobišč in pokopov obdržali v javnosti. Saj drugega tudi nismo mogli, kot da smo opozarjali na odprte teme. Komisija trenutno uživa podporo predsednika republike Boruta Pahorja, deloma Cerarjeve vlade, tudi opozicije, predvsem pa doživljam pozitivne odmeve od ljudi, za katere si ne bi mislil, da se bodo opredeljevali do te problematike. Zdaj smo proračunsko preskrbljeni, na razpolago imamo 500 tisoč evrov letno, ki nam zadostujejo za sondiranja, označevanje morišč in grobišč v naravi (križ, ograja, informacijske in usmerjevalne table), za raziskave, izkope in pokope posmrtnih ostankov žrtev.

■ **Da ste prišli do te točke, je bilo potrebnega kar nekaj časa ...**

● V vseh teh letih smo si priborili status foruma, ki je sposoben te stvari urejati. Tisti, ki bi rušili našo komisijo, si prevzemajo razmeroma veliko politično tveganje, ker bi potem nekdo moral prevzeti vse to garanje nase, če bi hoteli, da se delo nadaljuje. Ves čas so se tudi preko teh tem lomila velika politična vprašanja. Politična usoda nekdanjega predsednika republike Danila Türka je pokazala, da te tematike niso ravno drugorazredne. Türk je govoril tudi o političnem manipuliranju z žrtvami, a greh manipulacije in norčevanja nosi predvsem njegova stran, ki vztraja s strašnimi napadi komunističnih veteranov na pravno državo in ženevske konvencije, ki ohranja sistem varovanja in razvijanja revolucionarnih privilegijev z lažmi in škandaloznimi izjavami raznih častnih občanov mesta Ljubljana, pa tudi samega župana, ko tuli, da domobranskih spomenikov v Ljubljani ne bo. Lahko bi mu kdo tudi povedal, da jih ima pred nosom krepko več kot pet.

»Tisti, ki so najbolj glasni, se v glavnem posvečajo svojim strastnim obračunom in ne nameravajo odkopati kogarkoli.«

■ **Se bojite novih vlad, predsednikov, imenovanj novih odgovornih?**

● Saj menda nihče ni neskončen. Seveda, vse je možno, a posebnega pritiska osebno ne čutim več. Z zgodovinarjem Mitjo Ferencem in kriminalistom Pavlom Jamnikom smo naše delo tako izpopolnili, da je to postal zapleten mehanizem, ki se ga ne da kar tako izbrisati. Smo že v zgodovini. Še vedno pa ni samo od nas odvisno, kako teče letni program, tudi zaradi napetosti med potencialnimi

Zgoraj: spomenik žrtvam vseh vojn v Ljubljani;

spodaj: Komisija Vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč je bila nominirana za osebnost leta 2016 v izboru časopisa Delo. Z leve: dr. Mitja Ferenc, dr. Anton Velušček, dr. Jože Dežman, dr. Vida Deželak Barič, krim. svetnik Pavel Jamnik, dr. Milan Sagadin, dr. Andrej Mihevc.

izvajalci, ki se prijavljajo na razpise. Tako začetek odstranjevanja namiranega skalovja na posmrtno ostanke umorjenih slovenskih vojnih ujetnikov lahko ustavijo pritožbe, revizija.

■ **Macesnova gorica, največje slovensko grobišče v Kočevskem rogu, torej prihaja na vrsto?**

● Medtem ko se pogovarjava, se na njem že dela, arheologi še enkrat raziskujejo sledi v vrtači, kjer so žrtve slačili in ugotavljajo pot, po kateri so žrtve gnali do morišča. Ker je Mitja Ferenc z ekipo leta 2004 z arheološko raziskavo odkril, da pod Krenom, kjer se od leta 1990 prireja junijska svečanost v Kočevskem rogu, počivajo v glavnem Hrvati, pa tudi nekaj Srbov, in so bili Slovenci umorjeni pri Macesnovi gorici, smo se odločili, da bomo žrtve izkopal. V vrtači so našli križce, slovenske svetinjice in druge predmete. Do konca leta bomo iz Macesnove gorice zvezli do tisoč kubičkov kamenja in zemlje, ki so se nagrmadili, ko so jamo razstreljevali. Vzporedno bodo tekla prizadevanja, da dobimo pokopno polje za pogreb teh posmrtnih ostankov v Ljubljani.

Urejena bo tudi nova dostopna pot do grobišča. Predlagali bomo, da bi za jamo uredili prireditveno ploščad ter omogočili, da se na njej prirejuje spominske svečanosti, ki bi se v bodoče lahko prenesle izpod Krena na resnično morišče slovenskih ljudi.

Prvi postopek je pokazal, da so tu Slovenci, izkop posmrtnih ostankov bo moral pojasniti umor. Ker storilci lažejo ali molčijo, morajo spregovoriti žrtve, zato jih moramo odkopati.

Ko človek dojame proces, razume tudi, da je logika dogajanja preprosta, a temeljna za kulturno-civilizacijsko spremembo v družbi. Kakršnikoli smo že Slovenci, je pa res, da smo sposobni problem odpreti, se en čas z njim mrcvariti in ga nato le rešiti.

■ **Ali so v Kočevskem rogu še druga grobišča s slovenskimi žrtvami?**

● Zelo verjetno so, a jih je treba najti. Vemo tudi, da je eno izmed teh betonirano, doslej nismo našli še nič takega. Govorice pravijo, da so čez speljali cesto. Sicer pa je v Kočevskem rogu nešteto jam, ne bo enostavno.

■ **Koliko prikritih grobišč ste doslej našli na slovenskem ozemlju?**

● Nekaj več kot 600, število se stalno dopolnjuje, nekatere lokacije se izkažejo za napačne, pojavljajo se nove. Vedno znova pa se pojavlja temeljna zgodba tega prostora: nekaj pričakujemo, drugo najdemo. Tako je bilo v Košnici pri Celju: vse informacije so nam pravile, da so tam pokopani celjski meščani, našli pa smo 306 Hrvatov. Seveda grobišče

Zgoraj: v Kočevskem rogu ob vsakoletni junijski spominski svečanosti;

spodaj: arheološka raziskava okolice brezna pod Macesnovo gorico. V načrtu dela za leto 2017 je izkop skalovja, ki so ga morilci razstrelili in pod njim pokopali verjetno več kot 2.200 žrtev, predvidoma slovenskih vojnih ujetnikov. Komisija predlaga, da se po izkopu posmrtni ostanki teh žrtev pokopljejo v Ljubljani.

celjskih meščanov na tistem območju je, a na obeh lokacijah, ki smo ju sondirali, jih ni bilo. Podobno je bilo z zadnjim izkopom v Kamniku, kjer smo našli 28 hrvaških ranjencev. Nekje v bližini mora biti tudi skupina Slovencev, zanjo se ve, da so tam, a jih bo potrebno še poiskati.

Zgodi se tudi, da arheologi neuspešno sondirajo, gredo v domačo gostilno, tam pa jim pravijo, da niso iskali na pravem mestu. Ko pa jih arheologi prosijo, naj pravo lokacijo pokažejo, jim rečejo, da je ne bodo. To je lahko provokacija, lahko pa tudi resnica. Ko prideš v neko okolje in pritisneš na nevralgično točko tabujev in indoktrinacije, se ta sproži z vsemi legendami in špekulacijami.

So pa tudi druge zgodbe.

■ Prosim.

● Martin Kostrevec nam je veliko pomagal, da smo odkrili grobišča na Areškem Pohorju. Ko smo začeli, je bil predsednik planinskega društva Ruše, ki je lastnik zemljišča, eden zadnjih sekretarjev partije. Neskončno je trajalo, preden smo dobili dovoljenje za sondiranje, z izgovori, da tam ne bomo nič našli. Našli smo več kot 20 grobišč, Kostrevec pa je nato začel pobudo, da bi postavil znamenje, a tistih nekaj kvadratnih metrov zemlje, ki bi jih rabil, taisto planinsko društvo ne da. Pa je predsednik društva sedaj oficir Slovenske vojske. Na pobudo ameriške državljanke se za dogajanje zanima ameriška ambasada, sprašuje tudi avstrijska ambasada, tako da postaja razplet zgodbe zanimiv.

Takole bi lahko rekli: ne gre drugače kot z Božjo mastjo. Proces se ne da več ustaviti. Človeški firbec je strašna sila in če človek v svojem iskanju ni življenjsko

Zgoraj: Ivanka Mivšek je v povojnih pobojih izgubila tri brate, ki počivajo neznano kje.

»Trebalo bi urediti tudi partizanske grobove, ki so logično nadaljevanje zlorabe mrtvih za ideološke-politične cilje propadlega komunizma.«

■ Bomo spet naprtili krivdo neizpeljani tranziciji?

● Slovenska država ni imela volunna, da bi se s tem ukvarjala, najbolj nazorno je to opredelil Tine Hribar, ko je napisal, da je umor zlo, prepoved pokopa je dvojno zlo, prepustiti nepokopane in zamolčane žrtve potomcem pa je trojno zlo. To trojno zlo imamo pri vseh skupinah žrtev. V tej naši deželici niti ena od mnogih skupin žrtev ni pokopana na tak način, da bi lahko rekli, da potomci zaradi njih ne bodo imeli več težav. V tranziciji se nismo lotili zadnjih in večnih vprašanj, ob katerih smo v komunizmu iztirili – rojstvu in smrti.

Po mojih izračunih je v tranzicijski pravičnosti Slovenija za popravo zgodovinskih dogajanj investirala 10 milijard €, v vsoto vključujem tako privilegije partizanske strani kot povračila žrtvam

komunizma (od denacionalizacije do drugih odškodnin), za prekop pobitih pa je investirala niti promila teh vsot. Če pa vzameš medijsko percepcijo in splošno občutljivost za problem, je grob zdaleč največji slovenski problem.

Problem groba, ki gre vzporedno z odškodninami, je bil prisoten tudi pred 25 leti, je morda največji slovenski tranzicijski problem. Od vsega začetka je titofilna stran skušala preprečiti odkrivanje grobov, sistematično ovirati, da bi žrtve titoizma prišle do ustreznih pravic, tendenca je vseskozi bila, da morajo te žrtve dobiti manj pravic kot partizanske, pa še reči se ne sme, da so za njihovo trpljenje, smrt krivi komunisti.

■ Pravite, da tudi partizanska stran ni uredila pokopov svojih padlih.

● Partizanska stran ima v registru vojnih grobišč le okoli 20.000 pokopanih, torej daleč od polovice svojih mrtvih. Gre v glavnem za skupinske grobnice, grobišča, nekake "kolhoze" mrtvih. Obenem pa bo treba v mnogih primerih še raziskati, koliko jih je pokopanih, kdo so. Z zakonom o vojnih grobiščih je bil leta 2003 izbrisan družinski grob z žrtvami, ki jih je Socialistična republika Slovenija priznala. Ocenjujem, da je tako v Sloveniji "izgubljenih" 20 tisoč družinskih grobov. Za primerjavo povejmo, da imaš za Slovence, ki je padel v italijanski uniformi, na spletu na razpolago italijanski popis, in boš našel, kje je umrl, kje počiva, isto velja za Slovence, padlega v nemški vojski.

Prvi kriterij in cilj Republike Slovenije naj bo grob, ne pa idejno-propagandna ekshibicija.

■ Obrazložite nam z nekaj primeri.

● V partizanskih knjigah so pogrebi, pokopi le izjemoma opisani. Leta 2015 je izšla knjiga o Babnem polju, ki jo je napisala Marija Makarovič. Opiše najhujši zločin italijanske vojske, pobili so 40 vaščanov. Ubili so jih julija 1942, tri mesece so pobiti ležali na kraju zločina. Ženske so nato šle k orožnikom in zahtevale prekop. Za vse svete so izkopalne svoje drage in jih položile vsaka v svoj grob. Rezultat tega je, da imaš v Babnem polju registriranih 10 partizanskih spomenikov, grobov teh žrtev pa ni ne v registru vojnih grobišč ne v registru kulturne dediščine.

Posebno kategorijo oskrunjenja mrtvih imamo na Rabu, na obeh grobiščih talcev v Begunjah na Gorenjskem, kjer je arhitekt Edo Ravnikar z geometrično formo prekril, dejansko oskrunil

grobove. Takih vragolij je po Sloveniji cela vrsta. Tudi za večino slovenskih grobov v tujini Slovenija ne ve ali se zanje malo briga. Naprimer vsaj 123 padlih borcev 5. prekomorske brigade v Gospiču nima spomenika. Zanimarjeno je pokopališče ranjencev v Bariju, ne zanimamo se za grobove Slovencev, padlih v okupatorskih armadah itd.

V Potoku v Črni pri Kamniku imaš grobišče z 51 talci, zraven stoji spomenik 64 neznanim borcem. Teh 64 neznanih borcev v registru kulturne dediščine ni. V registru vojnih grobišč pa piše, da ne vedo, ali so pri gradnji novega spomenika tja prekopali tudi posmrtno ostanke.

To pomeni, da bo treba začeti uporabiti arheološko metodo tudi za partizanska grobišča.

Tudi Nova Slovenska zaveza se je odločila za povsem simbolno raven obuditve spomina na žrtve s farnimi spominskimi ploščami, spet se vračamo k izhodišču: osnovno in elementarno izhodišče je grob. Simbolno je to z grafiko Grobek, ki smo jo natisnili na naslovnici moje knjige Moč preživetja – sprava z urejenimi starši. Ta je naš temeljni problem. Za ene in druge, tretje in četrte ...

Urejene države imajo osnovna načela, merila za mesta mrtvih. Slovenija jih nima.

Povedal Vam bom zgodbo.

■ Prosim.

● Moje prvo srečanje s to nenavadno deželo oskrunjenih žrtev je bilo, ko sem srečal zelo staro gospo. Njen sin, član zveze komunistične mladine, je pobegnil iz Gorenjske v Ljubljansko pokrajino, bil aretiran in poslan v zapor v Spoleto, po kapitulaciji Italije se je vključil v italijanske partizane, padel in bil tam pokopan. Ta nesrečna mama je prebila železno zaveso, prišla v Spoleto, odkopala sina, ga pretihotapila v nahrbtniku domov. Ker se je doma bala, da bi imela težave z oblastmi, ga je najprej zakopala v vrtu: sina, ki je bil skojevec in partizan. Po ne vem kolikem času ga je nato pokopala v družinski grob, verjetno s cerkvenim obredom. Za komunistično stran pa je bila božja njiva sovražnik.

Metoda Dolinška, velikega junaka, taboriščnika pod nacionalsocializmom, so izključili iz partije, ker je šel na cerkveni pogreb svoje matere. Človek, ki je bil takrat član Centralnega komiteja partije, poslanec, direktor, minister, je leta 1954 izgubil vse te funkcije in bil zaradi materinega cerkvenega pogreba le še "visoko kvalificirani delavec tovarne Saturnus". Zato je morda omenjeni izbris družinskih grobov partizanske strani iz registra vojnih grobišč

tudi izbris katoliškega groba oz. nadaljevanje revolucije z drugimi sredstvi.

Veliko je teh strašno nenavadnih zgodb, pri katerih ne gre samo za "premetavanje" kosti, temveč za reševanje civilizacije.

Tako kot se pri lastninjenju ukvarjamo z bančnimi luknjami in z drugim, kar je gnilega v Sloveniji, se moramo poglobiti tudi v ta vprašanja. To je gniloba slovenskega nacionalnega sistema.

Dokler se ne premaknemo s te točke "ateističnega pogreba" (če parafraziramo kardinala Rodeta), ne bomo normalna država. Tako enostavno je to.

Izkop posmrtnih ostankov umorjenih civilistov v Žolščah pri Škofji Loki leta 2007.

Komisija je uvedla v svoje delo visoke standarde s forenzično, arheološko, antropološko, zgodovinsko raziskavo;

spodaj: Dr. Jože Dežman predava na ponedeljkovem večeru v DSI.

»Na koncu bi zbrisali titoistični apartheid nad živimi in mrtvimi, delitev mrtvih na partijska nebesa in partijski pekel.«

■ Kako pa so danes evidentirana poznana grobišča?

● Obstaja register kulturne dediščine, ki ga vodi ministrstvo za kulturo pod kategorijo memorialna dediščina, ta je načelno zaščitena. Na spletni strani Geopedia.si sta pod geslom zgodovina dve kategoriji, ena so vojna grobišča, druga so prikrita grobišča, ki jih je nekaj čez 600. Ta območja so zaščitena v občinskih prostorskih aktih.

Mislím, da bi bilo pametno, da bi se vse to poenotilo, da se lokacije grobov prenese izključno v register grobišč, da se določi enotna merila za memorialno dediščino za vsa vojna grobišča. Obenem pa bi bilo pametno v evidence žrtev sistematično vnašati tudi podatke o grobu oz. vsaj morebitni lokaciji, če zanj ne vemo.

Je sicer dolgoročen proces, a na koncu bi zbrisali titoistični apartheid nad živimi in mrtvimi, delitev mrtvih na partijska nebesa in partijski pekel. Če hočemo imeti standard, ki vsaj približno ustreza zahodni demokraciji, bomo morali za vse začeti uporabljati enake metode, čisto preprosto zato, ker je to najbolj razumno in pošteno.

Ne samo to.

Ovrednotiti je treba tudi prizorišča zločina, ki so pomembna zlasti za partizansko stran, saj kraji ustrelitve talcev praviloma niso kraji groba. Gre za zločine, ki morajo biti ohranjeni kot spomin. Isto velja za Krimsko jamo, ki mora po odkopu postati vojno grobišče, pa Huda jama, Teharje.

■ Kaj torej predlagate?

● Poglejmo primer: imaš grobišče z domnevno 67 mrtvimi, ki nastopa v registru kulturne dediščine, v registru vojnih grobišč pa ga ni. Če bi uspeli doseči, da se sklene sporazum, da se bodo evidence – se pravi register kulturne dediščine, register vojnih grobišč in register prikritih vojnih grobišč – povezale v eno, bi lahko začeli vsebinsko polniti prazen spomenik na Kongresnem trgu z informacijami o naših mrtvih in o tem, kje so približno njihovi grobovi.

Imamo upravne enote na Primorskem, kjer so grobišča prve svetovne vojne brezhibno v registru kulturne dediščine, partizanska pa ne. Imamo pa drugo upravno enoto, kjer so ravnali po kakem drugačnem ključu. Pri nas vlada pravi samoupravni kaos, vsak je delal, kar je hotel, in še danes se tako dela.

Resno se bomo morali soočiti s kulturo, ki je zbrisala prednike kot vredne groba in iz njih naredila propagandno topovsko hrano. Če nam to uspe spremeniti, bo država začela delovati na nov način.

■ Kako se to uredi s formalnega vidika?

- Za nami je sestanek pri predsedniku Borutu Pahorju, sestali smo se tudi na ministrstvu za kulturo, predlagamo vzpostavitev dokumentacijske in analitske podlage za nadaljnje odločitve. Vprašanje je, ali je za vzpostavitev novega stanja potrebno tudi pripraviti nov zakon o vojnih grobiščih, verjetno pa nov institucionalni model. Sicer pa Slovenija že razpolaga z zavodi za varstvo kulturne dediščine, ki pokrivajo celo državo.

■ S kakšnim osebjem pravzaprav razpolaga pristojno ministrstvo oz. Vaša komisija?

- Potem ko je minister Ivan Svetlik leta 2010 razpustil službo za vojna grobišča, je ta hip na razpolago en uradnik na ministrstvu za delo, ob njem morda še eden, komisija ima tajnika, ki pa je obenem v. d. direktorja direktorata za notranji trg, ob njem uradnica začetnica.

■ Kateri pa so bili najpomembnejši zakoni s tega področja?

- Temeljni dosežek je bil zakon o prikritih vojnih grobiščih in pokopu žrtev iz leta 2015. Ko se je Nova Slovenija pogajala za vstop v vlado, je bil spraven član vključen v koalicijsko pogodbo, Nova Slovenija pa potem ni vstopila v vlado, a je predlagala novi zakon z zelo neustreznim besedilom. Prvi osnutek besedila sta vzela v roke Pavel Jamnik in Mitja Ferenc in pripravila tak zakon, ki izhaja iz realnega poznavanja problematike prikritih morišč in grobišč. To je zakon, ki nam omogoča normalno delo.

Zakon o vojnih grobiščih iz leta 2003 je bil čisto nekaj drugega, prikriti namen piscev je bil, da bi se nič ne premaknilo. In tako je tudi bilo – pa naj gre za grobove kogarkoli. Karkoli smo predlagali pod

prvo Janševo vlado, nas je vedno razrezala vladna komisija za zakonodajo.

■ Kdaj pa je prišlo do najpomembnejšega mnenjskega obrata?

- Prav gotovo leta 2006 ob izkopavanju umorjenih 88 ranjencev, bolnikov in invalidov v Konfinu. Imeli smo odmevno tiskovno konferenco, Alenka Puhar je mojstrsko odprla temo, skoraj vsi mediji so poročali na tak način, da se je javnost prepričala, da so to zločinska dejanja. Odtlej mediji redno poročajo o naših odkritjih in dejavnosti in ne zakrivajo več zadev. Če nekateri "zamudijo", morajo potem nadoknaditi. Svojo vlogo je seveda odigral tudi splet.

Temeljni standard je postavljen, o tem se piše.

■ Nekaj se je torej le premaknilo.

- Premiki so bili ogromni. Prav je, da je Slovenija izrazila spoštovanje do tiste prve generacije, ki je vojno zmagala, pa kakorkoli je že to izpeljala, in da je izrazila spoštovanje do generacije, ki jo je ta prva generacija pohodila, uničila in nato spravila Slovenijo iz tira normalnosti. Problem uničenja posameznikovega groba, posameznika in njegove pravice pa ostaja kulturna katastrofa. Vendar pa smo z velikimi napori in odpori le prišli do tega, da je večinsko priznana pravica do groba vsem žrtvam.

Je pa še ena stvar, ki je popolnoma ušla iz kloseka.

■ Katera?

- Ženevske konvencije zahtevajo pogreb v veri žrtev. To temeljno pravico je žrtvam komunistično mesto mrtvih odvzelo.

»Borut Pahor je dokončno prelomil s starim partijskim sistemom, začel je proaktivno politiko, spravo je šel razlagat celo papežu!«

Imamo na primer prve pogrebe po vojni na Jesenicah s križem in zvezdo skupaj, v Begunjah je na pokopališču talcev brezov križ z mučeniškim vencem. Potem pa je bilo upoštevanja vere žrtev konec, v registru kulturne dediščine je le nekaj grobov s katoliškimi znamenji, izrazi. Na Javorci pa so kenotaf za okoli 130 partizanov dali v kapelico, in to ne zato da bi jih krščansko pokopali, temveč da bi žalili Cerkev in jo predstavili kot zločinsko ustanovo. Še bolj je šlo za to pri spominskem območju na Sv. Urhu. Danes se lahko vprašamo, kako da Dražgošani - katoličani, ki so jim umorili Nemci in ki so jih leta 1976 brez pogrebne obreda preložili

Pri kapelici ob vhodu v rov sv. Barbare je celjski škof Stanislav Lipovšek 3. oktobra 2016 opravil prvi del pogreba žrtev iz Hude jame. Udeležil se ga je tudi predsednik RS Borut Pahor (foto Tamino Petelinšek/STA za Urad Predsednika republike Slovenije);

spodaj: pogreb 27 žrtev iz Krimske jame 8. oktobra 2016 v Begunjah pri Cerknici. Tudi tega pogreba se je udeležil predsednik RS Borut Pahor.

pod novi spomenik v Dražgošah, nimajo križa na svojem grobu.

■ V teh 12 letih pa je mejnik verjetno predstavljala Huda jama.

● Nedvomno, to je bil nadnarodni dogodek. Kljub vsemu, kar smo lahko brali in slišali, je bil pogreb v Mariboru za slovenske razmere pomemben. Borut Pahor je dokončno prelomil s starim partijskim sistemom, začel je proaktivno politiko, spravo je šel razlagat celo papežu! Tudi letos je pognal stvari naprej, udeležuje se vseh prireditev vseh vrst, ob tem da ne zanika, da je partizanski človek.

Ob tem pogrebu je predvsem Romanu Leljaku uspelo narediti mnenjski preboj na Hrvaškem. Hrvatom se je oktobra 2016 zgodilo to, kar se je nam zgodilo julija leta 1990 na simbolnem pogrebu tabuiranih žrtev v Kočevskem rogu. Hrvati so doživeli manifestni preboj, znašli so se na prizorišču, kjer so bili njihovi umorjeni, tam se je znašla vsa njihova oblast in od takrat se jim stvari pospešeno dogajajo. Ne vem, koliko bodo zmogli, saj zato, da prideš do takega mehanizma, kakršen je naš, je razmeroma zahtevno delo. Oni sicer osnovni mehanizem imajo zaradi zadnje vojne, imajo izkope, imajo identifikacijo, imajo vso tehniko, imajo pa neznosno težji položaj kot mi.

Ko se primerjaš z njimi, šele dojameš, kakšno ogromno delo smo naredili Slovenci. Smo spravni prvaki, kakorkoli gledaš, od denacionalizacije do popisa žrtev in ne nazadnje tudi pri prebijanju zarote molka in laži komunistične veteranske srenje smo opravili veliko delo.

■ Slovenska družba se torej postopno normalizira?

● Takole bom povedal: leta 2005 je Mitja Ferenc javnosti na razstavi Prikrito in očem zakrito razkril, da je v Sloveniji 500 prikritih grobišč. Niso ga ubili, njegovih knjig niso pokurili. Inštitut za novejšo zgodovino je pripravil popis, ki pravi, da je bilo v Sloveniji 100 tisoč žrtev vojne in revolucije, da so državljansko vojno s terorjem izzvali komunisti itd. Konec je. Karkoli že motovilijo, se je začela dolgoročna investicija v zbriganje z resnico, sočutje, odpuščanje, postavili so se temelji za zdravo pamet, ki ima vest za to, kaj je prav in kaj narobe.

■ Kaj pa strokovna raven?

● Pavel Jamnik je imel slovensko pionirsko predavanje o forenzični arheologiji, Andrej Mihevc je pred kratkim v Avstraliji predaval o forenzični speleologiji. Strokovna kultura, ki je najboljša obramba proti primitivizmu, raznim strastem in podtikanjem, se utrjuje. Dosegli smo

strokovno raven, da se lahko pogovarjamo z Nemci. Nemci ocenjujejo, da imajo v Jugoslaviji 113 tisoč mrtvih, od teh je 43 tisoč pokopanih, kar pomeni, da jih manjka 70 tisoč, in to so nemški vojni ujetniki, ki so po vojni "izginili". Zanimivo je tudi, da bi Nemci prevzemali tudi žrtve vojske Neodvisne države Hrvaške. In če se Hrvati ne bodo zmigali, bodo Nemci še zanje to naredili.

Kriminalisti pod vodstvom Pavla Jamnika so svoje opravili, Mitja Ferenc s sodelavci je svoje opravil, arheologi so vstopili v igro, vstopila je antropologija, pa sodno-medicinska in policijska forenzika. Republika Slovenija preganja zločin, odkriva in pokopava žrtve, zločincem sodi zgodovina. Zato lahko rečemo, da ko komunistični veterani, tudi nekaj častnih občanov mesta Ljubljane in njihov župan, lažejo in napadajo, pravzaprav ne napadajo resnice, Komisije, ampak napadajo Republiko Slovenijo.

Počasi se le vzpostavlja normalno razmerje, da moraš umorjenega pokopati in storilca iskati, in to je že veliko.

■ Naslednji korak na tej antropološki poti?

● Naslednji prelomni dogodek je izkop edine večje skupine "velike smrti", ki je po vseh znakih očitno slovenska, edino prizorišče, kjer lahko res odkopljemo množico umorjenih slovenskih vojnih ujetnikov iz protikomunistične vojske. To je Macesnova gorica. V prihodnosti nas čaka tudi izkop okoli 800 žrtev v Kucji dolini pri Podutiku, ki so predvidoma večinsko slovenski – so tam in nas čakajo. Macesnova gorica pa je neznanka.

■ Kako pa poteka identifikacija svojcev?

● Lansko leto smo vzpostavili model, ki teče. V grobiščih z domnevno slovenskimi žrtvami se vsaki žrtvi vzame desna stegnenica, ta se hrani v depoju vzorcev v kostnici v Škofji Loki, ki ga vodi nacionalni forenzični laboratorij.

V Hudi jami so z izkopom prišli do dna in jašek zasipajo, sedaj bodo odprli še stranska okna, v katerih so še žrtve, ki jih pri spuščanju v jašek niso mogli doseči, in potem bomo poznali končno število žrtev. Recimo, da bo 1.500 žrtev. 1.500 desnih stegnenic bo opranih, posušenih in prenešenih v Škofjo Loko, tudi tistih, ki so že pokopane v Mariboru.

Iskanje svojcev je zapletena zadeva. Iz Krimске jame nimamo več kot pet ali šest možnih družin, od katerih bi pobrali vzorce za identifikacijo, v Zakrižu pri Cerknem se je kot domnevni sorodnik

javal samo en človek, v grobišču pa imamo 27 ljudi. Koželj pri Velenju je 51 žrtev, je pa prišla le ena gospa.

Minilo je 70 let, tretja generacija je tu. Ampak kljub vsemu, gre za princip, za vzpostavitev temelja.

Ko bomo poenotili registre grobišč, pa bomo imeli tudi cel kup vprašanj pri partizanih, kdo je in kdo ni. In verjetno se bo dalo še koga identificirati

■ Kam pa se pokopavajo posmrtni ostanki iz prikritih morišč in grobišč?

● Oblikuje se načelo bližnjega pokopališča. Žrtve iz brezna Žiglovcе, ki so identificane, so pokopane v pokopališču v Prigorici. Tam bo pokopanih tudi 150 izkopanih iz brezen pri Konfinu I in Konfinu II. Žrtve iz Krimске jame so pokopane v Begunjah pri Cerknici, tiste iz Mačkovca ravno tako. V Zaplani pa je bil prvi izkop leta 1990, 12 izkopanih moških je vsa ta leta ležalo na Inštitutu za sodno medicino. Zdaj so se domačini, ki so točno vedeli, kdo so žrtve, končno odločili, da bodo opravili identifikacijo, in niti eden od teh, ki so jih pričakovali, v resnici ni bil. Ker pa je opravljeno vzorčenje, so se lokalno organizirali v Logatcu in želijo, da bi skupino tam pokopali.

■ Kako pa je, ko govorimo o večjih številkah?

● Velik problem, ki se je zaostрил ob Hudi jami, je, kaj narediti, ko imamo "veliko smrt". Ena velika smrt je seveda Huda jama, kjer je še zmeraj tako, da druge razumne variante razen Maribora nismo imeli. Za Teharje se bo v kratkem začela sanacija, ki bo trajala neznano koliko. Bo pa seveda problem, ko se bo odprla Macesnova gorica, in če je tam, kot pravijo ocene, 2 tisoč in več trupel, bomo imeli ponovno spopad z ljubljanskim županom, ki ne mara domobranskih spomenikov. Komisija bo predlagala, da se poišče prostor ob širitvi Žal, so pa še tudi druge variante. Vsekakor pa naj bi bilo pokopališče v Ljubljani. Spopad za Ljubljano je temeljnega pomena, saj je komunistična elita skušala preprečiti "prihod" teh žrtev v Ljubljano.

■ Kako pa je potem z izpraznjenimi lokacijami?

● Ali je Krimska jama, potem ko je izpraznjena in ni več vojno grobišče, še spomenik memorialne dediščine? Verjamem, da bo.

■ Kje se danes koplje?

● Končali smo v Kamniku, čakamo na Rugarske klance pri Dolenjskih Toplicah, to bo zelo zanimivo,

Zgoraj: v naravi označeno grobišče Raščenkova bukva na Slivniškem Pohorju. Ureditev zajema postavitev križa, ograje, usmerjevalnih in informacijskih tabel;

spodaj: v Košnici pri Celju je bilo v dveh grobiščih izkopanih 306 hrvaških žrtev. Za izkop se je Komisija odločila, ker so vsa pričevanja govorila o tem, da bi morali biti tam umorjeni celjski meščani. Njihovega groba pa pri nadaljnjem sondiranju še niso našli.

ker je na tistem koncu izginilo 2-3 tisoč domobrancev novomeške skupine, ki se niso umaknili na Koroško. En del so jih vozili v Šentvid, večino pa so pobili lokalno. O tem piše tudi Bojan Pavletič v knjigi Devet velikih jokov. Piše, da je bilo tako neznosno in grozno, da ga je samo zavest, da je bil "na pravi strani", držala pokonci. V naslednji knjigi pa beremo, da je imel tudi s tem težave.

■ Kako pa zgleda postopek, ki pripelje do izkopa?

● Tu sta glavni figuri Mitja Ferenc, ki je neizmerno garal na topografiji, iskal in zbiral podatke, in kriminalist Pavel Jamnik s policisti in kriminalisti, ki so že opravili par tisoč razgovorov in redno

spremljajo dogajanje. Če naprimer v Hudi jami najdemo beležko, jo prevzame policija, jo odda v Arhiv Slovenije, ki jo restavrira in vidi, če je slovenska.

Naslednji korak so ogledi, temeljni postopek je nato sondiranje, in sicer z vkopom do posmrtnih ostankov, da dokažeš, da tam grobišče je. Sledi izkop na podlagi izbora grobišča po sprejetih merilih: ko smo začeli, je bil kriterij, da izkopljeno po enega iz vsake kategorije morišč in grobišč: za kraško jamo Konfin 1, za protitankovski jarek Tezno pri Mariboru, za ubijanje izkopani grob je bil na Pohorju, za rudarske objekte - Huda jama. Zdaj so kriteriji malo drugačni. Temeljni kriterij pa je lokacija, kjer so slovenske žrtve, ali pa izkop, kjer se ob delih - privatnih ali javnih - naleti na posmrtne ostanke. Kaže pa se, da bomo morali izkopati morišča in grobišča ob cestah, kjer ne dobimo soglasja za označitev v naravi, v urbaniziranih okoljih in seveda se bo z nadaljevanjem del pokazalo, da je treba upoštevati tudi lastnike zemljišč.

Temeljni kriterij je danes vsekakor iskanje slovenskih žrtev.

■ Kaj pa, ko ne gre za slovenske žrtve?

● Če bodo Nemci pristopili k izkopom, bodo pokopavali svoje mrtve v Celje, Kranj ali Škofjo Loko, Italijani jih vozijo v glavnem v Redipuljo, velik problem pa je Hrvaška, tudi zato ker je Hrvatov za izkop veliko in nimajo sprejetega svojega sistemskega pristopa. Na Tezmem v Mariboru imajo že urejeno lokacijo, kjer je pokopanih 1.179 žrtev iz dela protitankovskega jarka. Lahko jo še povečajo in izberejo za svoje pokopališče. Imamo pa še 177 Hrvatov, ki smo jih izkopali v Cerkljah, 306 iz Košnice, 28 iz Kamnika, imamo torej več kot 500 posmrtnih ostankov Hrvatov, za katere gotovo vemo, da so Hrvati, ker to dokazuje množica najdenih predmetov. Hrvaška država pa jih noče prevzeti in tudi ne povedati, kam naj jih pokopamo. Tem pa ne odvzamemo stegnenic za identifikacijo.

■ **Kakšna pa je slika na Primorskem?**

● Verjamem, da bo na vašem koncu cel kup težav, ko bomo razkrivali grobišča. Nekaj smo že delali, na razpolago pa imamo kar nekaj podatkov. Opravljene so prve raziskave, omenimo zlasti Renata Podbersiča, vemo za nekatere lokacije, ki jih bo treba odpreti. Omenim naj Tolmin, Solkan, Črni kal, Gorenjo Trebušo. Ta vaš primorski konec se bo še na debelo odkrival.

Na Primorskem pa imate tudi to nesrečno mejo, ki je dolgo trajala in ob kateri se je na debelo pobijalo vse tiste, ki so hoteli zbežati iz komunizma. Seveda niso bili samo Slovenci. Kako priti do števila, do pokopališč, to je še vse treba raziskati.

Ideološki balonček je na Primorskem daleč od realnosti. Ne bo počil, ker ga skupaj drži interes, naselili so vam veliko preverjenih kadrov in se je ustvaril sistem, mehanizem za vladanje, tako kot velja za Zorana Jankoviča v Ljubljani pa še za marsikoga marsikje. Pa vendar božji mlini meljejo in bo šlo naprej tudi na Primorskem.

Za jamo Žiglovca jamarji niso nič vedeli, da bi tam bili kakšni posmrtni ostanki. Imeli smo 23 jamarskih zapisnikov o vstopu v jamo in je samo eden leta 1997/98 omenjal, da so videli kosti. Ko so se spustili noter, so kosti bile tam. Kako je možno, da se tolikokrat nič ne vidi ...

■ **Je pa pravica do groba danes splošno sprejeta.**

● Mislim, da premik v tej smeri je. Predsedniške volitve bodo v bistvu referendum tudi o tem, Slovenci bodo povedali, če se s spravnimi dejanji in besedami Boruta Pahorja strinjajo, in mislim, da se. Danes smo že v fazi izvedbe, kako to uresničiti.

Čisto nekaj drugega pa je z zavestjo o tem, kaj je prav in kaj ni, kaj se sme in kaj se ne. To ni tako enostavno. Ali je družba množične umore zaščitnih oseb (civilisti, vojni ujetniki) že prepoznala kot zločin? Država je to prepoznala, sankcionirala, kriminalisti delajo. Dobršen del zagovornikov komunističnega partizanstva pa ne. Pravim pa, da ne bodimo preveč nestrpni. Če pogledaš v Ameriko, boš našel še danes sinove unije in sinove konfederacije s parolami iz njihove državljanske vojne, tudi v Španiji so napetosti še žive, mrtvi še niso pokopani, da o Grčiji ne govorimo, o novejših nacionalnih razkolih pa sploh ne.

Huda jama je sprožila toliko reakcij, toliko različnih ljudi me je na pogrebu nagovorilo, nekaj se je

premaknilo, ker je toliko dejstev in resnice zunaj. V bistvu je bilo veliko investiranega. Potreben je bil seveda čas, a smo ga kar dobro izkoristili.

■ **Javnosti ponujate tri enostavne definicije.**

● Zelo bazične in preverljivo resnične so, a če bi bil referendum o njih, pa ne vem, če bi dobile večinsko podporo.

Prva pravi, da je bila večina Slovencev med vojno v okupatorskih

uniformah (samo v nemški vojski in vermanshaftu je bilo več uniformiranih Slovencev kot v partizanih).

Druga pravi, da so partizani na Slovenskem pobili več neoboroženih Slovencev kot okupatorjev v boju (in to nekajkrat več).

Tretja pa pravi, da je partizanska stran pobila več ljudi po koncu vojne kot med vojno.

Gre za enostavne trditve, kot rečeno, neke vrste referendumska vprašanja, ob katerih bi lahko preverili stopnjo ohranjenosti in tudi reprodukcije titoistične indoktrinacije. Imaš cel kup ljudi, ki se ti začnejo neprilagojeno obnašati, ko slišijo kaj takega, in skušajo vse skupaj zanikati.

■ **Na koncu še osebno vprašanje. Kako se je začela ta Vaša zgodba in zakaj?**

● Bil sem perspektiven partijski kader, ki je začel šteti partizanske padle na Jeseniškem, priznanih mrtvih je bilo okoli 900, še okoli toliko pa je bilo tistih, ki jih je titoizem tabuiral. Življenje v laži! Nadaljeval sem, vztrajal, se poglobljal, imel pa tudi ta privilegij, da sem imel na svoji poti zaradi strica, narodnega heroja in generala, precej krit hrbet. Potem so začeli k meni prihajati ljudje in mi zaupati družinske zgodbe, predsednik vladne komisije za izvajanje zakona za popravo krivic Janez Lukač me je poklical, da bi postal njen član, minister Janez Drobnič pa me je povabil, da bi prevzel Komisijo za reševanje vprašanj prikritih grobišč.

Pomembna postaja v moji rasti so bile tudi Brezje, kjer sem užil veliko miru ob preučevanju romarske kulture k Mariji Pomagaj, hvaležen pa sem tudi patru Leopoldu, ki je odličen mistik in spovednik, da me je vodil pri dolgi spovedi, da sem bil oskubljen do kosti. Potem se lahko v miru božjem pripravljáš na spokojno zadnjo uro.

Če strnem, si lahko izposodim nobelovko Herto Müller, ki tudi zase pravi, da so stvari, ki jih ne izbereš, ampak so one, ki tebe izberejo. 🌿

»Ta vaš primorski konec se bo še na debelo odkrival.«

Dragi na rob

Mitja Petaros

Tudi letos so se uspešno zaključili tradicionalni študijski dnevi Drage, ki so namenjeni vsem Slovencem, ki želijo poglobiti aktualne tematike z najrazličnejših področij in kjer je slovenstvo in njegovo ohranjanje eno od osrednjih vodil organizatorjev. In zaključili so se zelo uspešno! Odlična predavanja, prav za vse okuse, zanimive teme za širši krog slušateljev, večerni filmski dodatki z dokumentarci v sodelovanju s Kinoateljejem, velika udeležba publike na vseh pobudah, na določenih res visoka in nadpovprečna prisotnost občinstva, ki je kot navadno imelo možnosti, da izrazi svoje mnenje ob debatah po

»Vsak politik ali predstavnik Slovencev naj si pošteno izpraša vest, zakaj se mu ni zdelo primerno, da prisostvuje ali sodeluje na Dragi.«

predavanjih. Tudi medijsko je bila tokrat Draga dobro obravnavana. Običajni študijski dnevi torej, ne bi tu pretiraval s pohvalami. Nekaj pa me je zbudilo v oči (pravzaprav kot že mnoga leta doslej). Takim, ki smo rade volje prisostvovali vsem trem dnevom Drage, je bolj kot prisotnost velikega števila publike padla v oči odsotnost marsikaterega. Ob pozdravih prvega dne (ki jih tokrat resnici na ljubo, ni bilo mnogo) vsi hvalijo Drago in njen pogum in vztrajnost, da daje že 52 let priložnost, da se korektno krešejo mnenja ob tematikah, ki zadevajo vse Slovence, politiki in predstavniki naše manjšine izredno hvalijo študijske dneve potem pa ... konec. To pa ni pošteno, da si naši predstavniki in politiki polnijo usta z najrazličnejšimi združenji in složnim delovanjem med Slovenci, ki naj bi bili nujno potrebni za obstoj naše manjšine,

taki, ki stalno ponavljajo, da je treba iz kalupov preteklosti in da moramo Slovenci složno stopiti skupaj in določati, kaj so prioritete in kaj ne, za našo narodno skupnost, takim se ne zdi primerno, da bi prišli na študijske dneve in povedali svoje mnenje vsem tam zbranim. Raje določajo, kaj je treba manjšini vsiljevati zaradi »višjih interesov«. Ne bi tu našteval seznama vseh odsotnih oseb, bodisi iz Slovenije kot iz zamejstva, vsak politik ali predstavnik Slovencev naj si pošteno izpraša vest, zakaj se mu ni zdelo primerno, da prisostvuje ali sodeluje na Dragi, bodisi kot nevtralni poslušalec ali kot tak, ki želi tvorno sodelovati v kakšni debati.

Zdi se, da je Slofest trenutno najbolj odmevni, najboljši, najprimernejši praznik za našo manjšino (ko Slovenci prikažemo to, kar smo ustvarili, in si spet ogledamo nekaj že videnega ob redkih italijanskih someščanih) ... preddogodek Slofesta so v Trstu celo izvedli istočasno z začetkom Drage ... Medtem ko je Draga stvar preteklosti!? Ali morda zato, ker je Draga

namenjena le Slovencem, vsem Slovencem dobre volje, ki si želijo iskrenega dialoga in poštenega izmenjavanja mnenj? Ker na Dragi ni italijanskih predstavnikov, katerim bi se morali »naši« politiki klanjati? Ali si morda naši politiki ne upajo na dan s svojim mnenjem, to delajo le takrat, ko jim gre za lastne računice v kakšnem predvolilnem obdobju? Slovenstvo je torej ostalo vrednota le za nekatere, ki jih hvala Bogu, po slušateljih sodeč, ni malo... Vsi odsotni, politiki in predstavniki naše manjšine, pa naj si izprašajo vest, zakaj ni primerno sodelovati na taki prireditvi, kot je Draga, kjer so mikrofoni na razpolago čisto vsem ...

Fotokronika DRAGA 2017

Zgoraj z leve: Maja Smotlak in Nadia Roncelli; jubilent Boris Pahor (foto Marij Maver); režiserka Fabienne Issartel o dokumentarnem filmu "Boris Pahor. Portrait d'un homme libre", z njo se pogovarja Nadia Roncelli (foto Miloš Pahor); govor Borisa Pahorja (foto Miloš Pahor); Valerija Perger in Maja Lapornik; Nadja Velušček o svojem filmu Moja meja (foto Marij Maver)

Zgoraj z leve: Karlo Bolčina daruje sv. mašo (foto Marij Maver); Igor Bahovec in Tomaž Simčič (foto Miloš Pahor)
Klemen Jaklič in Martin Breclj (foto Marij Maver); pogled na številno občinstvo (foto Mitja Petaros)

6. Peterlinova nagrada

Levo: Janko Zerzer izroča Peterlinovo nagrado Tomažu Pavšiču; Lučka Peterlin Susič izroča nagrajencu tudi originalno grafiko Edija Žerjala (foto Marij Maver)

Podelitev 6. Peterlinove nagrade prof. Tomažu Pavšiču

Peterlinova nagrada je bila ustanovljena pred šestimi leti v spomin na nepozabnega kulturnega in prosvetnega delavca Jožeta Peterlina na pobudo njegove družine ter ustanov in društev, ki so zaživela po njegovi zaslugi in je v njih deloval do prezgodnje smrti. To so Slovenska prosveta, Društvo slovenskih izobražencev, Mladika, Radijski oder in društvo Finžgarjev dom. Nagrado so namenili osebi ali organizaciji, ki s prostovoljnim delom na kulturnem področju širi načela, ki jih je živel in udeleževal Jože Peterlin, to je slovenske zavednosti ter demokratičnih in krščanskih vrednot.

Nagrado prejmejo ustanove, društva in posamezniki, ki »v želji, da bi se slovenstvo obdržalo in še dodatno utrjevalo«, glede slovenstva in demokracije ne poznajo odklonov in delujejo ob etičnih načelih katoliške vere ter s

prostovoljnim delom ohranjajo vrednote, ki so navdihovale življenjsko pot prof. Jožeta Peterlina.

Nagrada, ki jo predstavlja bronasta plaketa s profilom Jožeta Peterlina v reliefu ter priložnostna grafika z Repentabrom tržaškega slikarja Edija Žerjala, je bila doslej podeljena petkrat. Prejeli so jo:

- Milan Gregorič in Slovensko prosvetno društvo Mačkolje
- Janko Zerzer in Zveza cerkvenih pevskih zborov v Trstu
- Alojz Rebula in Damjan Paulin
- Slovenska kulturna akcija v Argentini
- Giorio Banchig in zbor Fantje izpod Grmade

Letos prejme Peterlinovo nagrado vsestranski kulturni delavec in publicist, prof. TOMAŽ PAVŠIČ.

Desno na fotografiji: Franci Medic, Janez Dular, nagradjenec Tomaž Pavšič, Ljudmila Novak in Jože Strgar

Prof. TOMAŽ PAVŠIČ se je rodil v Otaležu in živi v Idriji. Hodil je v italijansko osnovno šolo, nato pa nadaljeval višjo gimnazijo v Postojni. Diplomiral je iz slavistike na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Poučeval je francoščino in slovenščino na gimnaziji Jurija Vega v Idriji, nato pa kmalu prešel v muzejsko službo. Pred dvajsetimi leti se je upokojil. Od mladih let je bil zavezan zamejstvu, ki ga je pojmoval kot neločljivi del Primorske tudi v časih, ko nas je meja grdo ločevala. Njegovo

zanimanje je naglo preraslo v pravo ljubezen do vsega, kar je bilo in kar se je dogajalo v manjšinskem prostoru od Višarj do Jadrana. Brez zadržkov je to vnesel v svojo vsestransko aktivnost na literarnem, gledališkem in publicističnem področju. V kulturnem smislu je živel na obeh straneh meje in bi mu lahko podelili častno zamejsko državljanstvo. Leta 1965 je bil med ustanovitelji revije Kaplje in njen odgovorni urednik. Bil je glavni povezovalec med Kapljami in tržaškim

ter goriškim krogom pisateljev in kulturnikov. Leta 1968 je z Borisom Pahorjem dal pobudo za skupen nastop primorskih revij z obeh strani meje. Leto kasneje je izšla znana »Tupeljska izjava« s 23 podpisniki iz matične in zamejske Primorske. Temu so sledile odmevne okrogle mize v Trstu, Idriji in na gradu Kromberk. S skupino idrijskih prijateljev je prihajal na prve Drage. Na naših študijskih dnevih je leta 1970 predaval o temi Kulturna povezanost. Dve leti kasneje so Kaplje

utihnile, ker oblast ni trpela niti kulturnega oporečništva. Bil je med prvimi Primorci, ki so se priključili osamosvojitvenemu gibanju in je aktivno sodeloval v procesu demokratizacije

Slovenije ter bil kot član Demosa izvoljen v prvi slovenski parlament. Leta 1993 je postal vicekonzul v Trstu, prvi, ki ga je imenovala samostojna Slovenija. Pogosto nastopa kot

govornik na literarnih večerih, otvoritvah razstav, javnih prireditvah. Na simpozijih Slovenskega papeškega zavoda Slovenik v Rimu je predaval o Ivanu Trinku in Frančišku Borgii Sedeju. Napisal je več razprav, najbolj znana je njegova knjiga *Ob stari meji*, ki je doživela tudi ponatis.

Tomaž Pavšič ni samo velik Slovenec, bil je – in je še danes – tudi velik povezovalc, utrjevalec slovenske narodne zavesti in zavzet pričevalec skupnega narodnega prostora celotne Primorske. Vse njegovo življenje in delovanje širi načela, ki jih je živel in udeleževal Jože Peterlin, to je slovensko zavednost ter demokratične in krščanske vrednote.

Mitja Šegina

Rim

*Kot bi nekdo udaril s pestjo po nebu
in bi se bolečina razlila preko sedmih gričev ...*

Tak je Rim ...

Rim, ki nima bréz

*je velik kup starega zlizanega kamenja
in krhek spomin besed velikih govorcev ...*

*Zasušena gladiatorska kri v prahu arene,
so krila Romulovih ptic v preletu nad Tiberu.*

*Rim je smeh deklet na motorjih,
ki jim veter nagajivo dviga krila v slavo lepoti,
so vzkliki razgrete mladosti
in sopara v večerih ob kozarcu amara.*

*Rim šepeta o drobnih sladkosti ... na uho
in se dere o svojih velikih krepostih ... na ves glas.*

*Rim je dom prelatov,
ki so zamenjali zdrav mraz
in zelene pokrajine svoje mladosti
za bleščavo zlata, škrleta in drget moči.*

Rim.

*Na ustnicah romarjev pošteno vnete besede
v tisočeri jeziki sveta,
omamna brezdanjost prostora in časa,
zastonj ... naprodaj ... za vse ... za dva ...*

*S palatinskega griča še vedno sliši se lira,
petje brezbrizno, brez posluha, brez rim:
Neron, če ne bi bilo tvoje tiranije in ekstravagance -
kdo bi prvi zažgal Rim?*

Tržaški pisatelj ob svojem 104. rojstnem dnevu

Boris Pahor o globalizmu: nevarnost, a tudi priložnost

mb

Pisatelj Boris Pahor je minulega 26. avgusta dopolnil častitljiva 104 leta. Svoj jubilej je proslavil z udeležbo na dveh javnih dogodkih, prirejenih njemu na čast.

Na predvečer svojega rojstnega dne je bil v izolski knjigarni gost Mladinske knjige, Cankarjeve založbe in Društva Primorski poletni festival. Na srečanju so predstavili zbornik Moč povezav, v katerem so zbrani prispevki z aprilskega simpozija o reviji Zaliv, ki jo je tržaški pisatelj vodil v letih 1966–1990. Kot je Pahor zapisal v zborniku, so Zaliv ustanovili kulturniki iz različnih političnih in nazorskih krogov, ki so se v glavnem strinjali glede zgodovinske nuj-

nosti osvobodilnega boja med 2. svetovno vojno na Slovenskem, a so obenem v reviji dopuščali svobodno kritičnost do jugoslovanskega političnega sistema, se zavzemali za slovenske pravice v Italiji, za slovensko samobitnost v Sloveniji ter bili povezani z organizacijami, ki so delovale v prid ogorženih jezikov in kultur. Zaliv je veliko pred Novo revijo stopil na pot, ki je vodila do demokratizacije in osamosvojitve Slovenije. Smemo reči, če naj si izposodimo izraz pri Mili Orlič, da je Pahor tudi in mogoče predvsem z Zalivom izrekel svoj veliki »ne« komunistu, še zlasti v kolikor je dušil svoboden razvoj slovenskega človeka.

V petek, 1. septembra, so na študijskih dnevih Draga predvajali dokumentarni portret Boris Pahor. Portret svobodnega človeka (Boris Pahor. Portrait d'un homme libre, Francija, 2016, 98') francoske filmske ustvarjalke Fabienne Issartel. Film je dokumentarec o življenju tržaškega veterana in branilca narodnih vrednot in demokracije, pisatelja Borisa Pahorja. Režiserka je bila na srečanju povprašana o genezi in motivih tega filma. V nadaljevanju sledi prepis kratkega intervjuja.

■ Kdaj ste prvič slišali za ime Borisa Pahorja ?

● Slovenec po imenu Igor mi je prvič govoril o Borisu Pahorju na filmskem festivalu v Pecu na južnem Madžarskem. Njegove besede so mi vzbudile radovednost do take mere, da sem ob povratku domov v Parizu kupila vsa v francoščino prevedena Pahorjeva dela. Bilo je kot razodetje: to branje mi je odkrilo nove poglede. Pahorju je v svojih delih namreč uspelo združiti partikularno z univerzalnim, Trst in Julijsko krajino z velikim zgodovinskim dogajanjem, dušo s telesom. Mislim, da je prav v tem velika moč njegovega pisanja: v sposobnosti vračati stvarjem telesno razsežnost. Temu preprosto rečemo z eno besedo: literatura. Taka literatura je prava redkost. Zato sem začutila, da se moram srečati v živo z Borisom Pahorjem, da se z njim soočim – in sem odpotovala v Trst.

■ Kdaj je prišlo do prvega srečanja med vama in kaj vas je spodbudilo, da ste začeli snemati film o njem?

● Ko sem prišla v Trst februarja 2008, se mi je vse zdelo nekam znano. Že na prvem srečanju sem začutila Borisovo toplino, njegovo bistrost in njegov humor. Imela sem občutek, da sem spet našla starega prijatelja in takoj sem začela snemati. Moj prihod v Trst je s presenetljivim naključjem sovpadel z izidom dveh velikih celostranskih člankov na italijanskih časnikih La Repubblica in Il Piccolo, ki sta pripovedovala zgodbo Borisa Pahorja. Z izidom italijanskega prevoda Nekropole, ki je izšla nekaj dni prej s spremno besedo Claudia Magrisa, je Italija, tako kot jaz, odkrila obstoj svojega 95-letnega junaka. V nekaj tednih je vso državo ganila njegova usoda. Boris Pahor se je tega veselil in jaz sem ta

Kot znano, pa je tržaški pisatelj s svojim življenjem in delom zapisal tudi dvakratni »ne« drugima dvema totalitarizmoma, ki sta zaznamovala 20. stoletje, fašizmu in nacizmu. To posebno učinkovito prikazuje dokumentarni film »Boris Pahor, portrait d'un homme libre« (Boris Pahor, portret svobodnega

človeka) francoske režiserke Fabienne Issartel. Delo je nastalo v letih 2008–2014 ter se prek pričevanj, reportaž in zgodovinskih vložkov obsežno pomudi pri Pahorjevi trpki mladosti pod Mussolinijevo diktaturo in pri njegovi deportaciji v nacistična taborišča, čeprav ne zamolči niti šikan, ki jih je bil po vojni deležen od »domačega« policijskega režima. Premiernega predvajanja dokumentarca s slovenskimi podnapisi se je 1. septembra v okviru 52. Drage poleg režiserke osebno udeležil. Šlo je za izredno umetniško in še prej človeško doživetje, saj so udeleženci večera podoživljali moralno zmagoslavje trikrat ponižanega in razžaljenega človeka.

»Opozoril je, da se današnji človek zaradi nerazsodnega ravnanja s seboj in z okoljem, v katerem živi, nahaja na robu samouničenja.«

Toda Boris Pahor je na večeru pod šotorom Društva slovenskih izobražencev na Opčinah poskrbel za pomemben epilog. V krajšem pozdravnem nagovoru, v katerem se je predvsem zahvalil Issartelovi za njeno večletno naporno delo, je namreč spomnil, da se z zlomom fašizma,

nacizma in komunizma svetovna zgodovina ni končala. Po njegovih besedah človeka zdaj mogoče čakajo še težje preizkušnje kot v preteklosti.

Pri tem ni mislil toliko na nevarnost, ki jo globalizem pomeni za preživetje narodnih občestev in pred katero v zadnjih letih pogosto svari. Opozoril je, da se današnji človek zaradi nerazsodnega ravnanja s seboj in z okoljem, v katerem živi, nahaja na robu samouničenja. Pozval je k srečanju najboljših umov in moči na svetovni ravni za preprečitev najhujšega. Edinole takšen globalen pristop bi po njegovem prišel v poštev za rešitev človeka kot človeka.

srečni trenutek delila z njim. Srečevala sva se pri njem, v tržaškem središču, da bi skupaj pojedla krožnik njokov v kavarni Fabris na Trgu Oberdan ali pa na kavi v kavarni San Marco. Bile so to odlične okoliščine za začetek snemanja filma, ki je pričal o enkratnem navdušenju, ki je poudarjalo izredno osebnost Borisa Pahorja.

■ Katero je sporočilo tega filma?

● Taboriščna izkušnja, ki je temeljnega pomena, zajema eno samo leto dolgega življenja Borisa Pahorja: eno leto, v katerem je znal preživeti. Brez dvoma je v njem že od otroštva tlelo izredno nagnjenje k upanju, kar ni nič drugega kot zaupanje v človeški rod. Film pripoveduje, kako mu je notranja vztrajnost omogočila preživeti v nenaklonjenem taboriščnem okolju in kako mu je omogočila nenehno in pogumno osvajati nova področja znanja in svobode. Kultura, izobraževanje in literatura so bile njegove emancipacijske poti. Znano je, da dolguje svoje preživetje v taborišču tudi poznavanju več tujih jezikov. S kulturo in tipikalnim strojem se je kot Slovenec udeležil upora fašizmu, nacizmu in kasneje komunizmu.

Duh Camusa, Dostojevskega, Baudelaira in slovenskih pesnikov Kosovela in Kocbeka je vodil njegovo življenje.

»Pišem za vse ponižane«, je izjavil Boris Pahor in s tem osvojil misel, ki jo je leta 1954 Camus zapisal v svoji knjigi Poletje: »Ko govorimo o lepoti, ne moremo ne govoriti o ponižanih. Ne glede na težave, s katerimi nas sooča življenje, se ne bi hotel nikoli izneveriti ne lepoti in ne ponižanim.«

Pogovor je pripravila Nadia Roncelli

Gledališki vrtiljak upihnil prvih 20 svečk

Metka Šinigoj

Gledališki vrtiljak je v našem prostoru že dobro ustaljena in uspešna pobuda, ki vsako leto privabi v Marijin dom pri sv. Ivanu otroško razigrano publiko. Predstave ob nedeljah v dveh izmenah se vrstijo od začetka šolskega leta do pomladi. Prva predstava je sad poletnega tečaja Male gledališke šole Matejke Peterlin, nato pa se zvrstijo gostovanja različnih slovenskih lutkovnih in mladinskih gledališč. O začetkih vrtiljaka, načrtovanju sezone in še marsičem je spregovorila koordinatorka Lučka Susič.

■ Kdo je imel prvotno zamisel za Gledališki vrtiljak in kako se je sploh začelo?

● Radijski oder se posveča, kot znano, predvsem izvajanju slušnih iger, ki dosežejo poslušalca preko radijskih valov. Vendar pa je že od vsega začetka Jože Peterlin prirejal tudi odrske nastope (skupina je nastopala pod imenom Slovenski oder), ki pa so bili večinoma namenjeni odrasli publiko. V devetdesetih letih preteklega stoletja je Radijski oder nekajkrat organiziral lutkovne ali druge predstave za otroke in mladostnike, v odboru pa so vedno pogosteje govorili o tem, kako lepo in koristno bi bilo, da bi se bolj sistematično ukvarjali z gledališko ponudbo za najmlajše. Najbolj se je za to ogrevala Matejka Peterlin. Ko so v Novi Gorici in Gorici poskusno uvedli abonmajske sezone predstav za otroke, sta se Radijski oder in Slovenska prosveta povezala z režiserjem Emilom Aberškom, ki je bil duša te pobude. Aberšek je takoj predlagal, naj bi tudi v Trstu uvedli nekaj podobnega.

Seveda ima vsako okolje svoje specifične zahteve. Treba je bilo preudariti kje, kdaj in kako naj zaživi ta pobuda. Najprej se je bilo treba zediniti pri

vprašanju »kako«, torej kakšen naj bo naš Vrtiljak, komu bo namenjen in h kateremu cilju naj bi težil. Izkristaliziral se je profil Gledališkega vrtiljaka, ki

»Ogled predstav naj bi torej pripomogel k temu, da se čustvene vezi med malčki in njihovimi starši poglobijo.«

velja še danes. Zamislili smo si serijo abonmajske predstav, namenjeno celim družinam; ogled predstav naj bi torej pripomogel k temu, da se čustvene vezi med malčki in njihovimi starši poglobijo, saj jim skupni ogled predstav nudi možnost, da igrice bolje razumejo in se pozneje o njih tudi pogovarjajo doma, kar spet pripomore k otrokovemu jezikovnemu, kulturnemu in afektivnemu razvoju. Ko smo izbrali to pot, smo temu primerno ravnali tudi v ostalem: cene abonmajev so posebno ugodne za veččlanske družine (abonma plača v celoti samo prvi, drugi ima popust, od tretjega člana iste družine dalje stanejo 1 evro), izbira dneva prireditve je padla na

nedeljo, ko so starši prosti, kraj dogajanja je Marijin dom pri Svetem Ivanu, ki je edini primeren bodisi po velikosti kot po opremljenosti dvorane, dosegljiv tako iz mesta kot s Krasa ali iz Brega.

■ Po katerem kriteriju izbirate vsako leto nove gledališke predstave?

● Kriteriji so kar preprosti: želimo nuditi kvalitetne, a prijetne predstave, ki bodo otroke pritegnile in jih zabavale ter jim nudile tudi neko obogatitev fantazije, duha in jezika. Predvsem morajo biti blizu otrokovemu svetu in njemu razumljive.

■ Kdaj se začne delo organizatorjev, kako poteka in kdo vam pomaga?

● Prvih deset ali več let nam je pri izbiri pomagal Emil Aberšek. Konec junija je pošiljal predloge in mi smo potem izbirali in dopolnjevali. Potem je, žal, zbolel in zdaj predstave večinoma izbiram sama, seveda se posvetujem s sodelavci. Pri tem so mi v pomoč poznanstva, ki sem si jih nabrala v teh letih, pa tudi internet, kjer se da marsikaj izbrskati.

■ Kakšen je odziv staršev in družin nasploh na vaše pobude?

● Odziv je bil v prvih letih izjemen, tako da smo morali podvojiti predstave: prvo imamo ob 16h, drugo pa ob 17.30h. Vendar pa se publika – otroci in njihove družine – zelo naglo spreminjajo. Veliko več je narodnostno mešanih družin, tudi ritem življenja je postal izredno hiter, prostega časa je vedno manj, zato je tudi manj časa za kulturo, manjša je osveščenost o pomenu gledališke igre za otrokov vsestranski razvoj.

■ Kako vam kljub težkim časom uspe obdržati nizke cene za družinske abonmaje? Imate redne sponzorje?

● Brez podpore Dežele FJK in brez podpore Urada Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu bi sezone gotovo ne mogli izpeljati ali pa bi bile cene abonmajev veliko višje. Vedno moramo paziti, da ne prekoračimo svojih zmogljivosti. Treba je

marsikaj narediti tudi zastoj, odkrili pa smo tudi nekatere pol profesionalne slovenske gledališke skupine, ki pripravljajo prav lepe predstave po dostopnih cenah. Zaenkrat si še upamo povabiti enkrat ali dvakrat vrhunska otroška gledališča, kot so Lutkovno gledališče Ljubljana ali tisto iz Maribora.

■ Ob gledališki predstavi v dveh izmenah ponujate tudi animacijo in razpisujete likovni natečaj za najboljšega gledališkega junaka. Ali se otroci radi prepustijo ustvarjanju?

● No, to je ena od stvari, ki so se v letih spremenile. Spominjam se krasnih, zelo izvirnih risbic, ki so jih pred leti otroci redno prinašali na naš natečaj. Vse stene

smo prekrili z njimi in komisija je imela res težko delo, da je nagradila najlepše iz vsake starostne kategorije. Zdaj pa je risbice vedno manj. Ne bi rekla, da neradi rišejo, a najraje bi narisali risbice kar med animacijo pred predstavo. Doma pozabijo na to.

■ **Opazate bistvene spremembe v dvajsetih letih delovanja, tako kar se tiče predstav kot odziva otrok in staršev?**

● Nekaj sem že omenila s tem v zvezi. Seveda. Spremembe so velike in skokovite. Zdaj je doba videoigric in telefončkov. Otroci se sproščajo z njihovo pomočjo v pavzah med različnimi dejavnostmi, ki jih včasih kar preveč obremenjujejo. Mislim, da je treba temu pripisati dejstvo, da se je starost naših obiskovalcev precej znižala. Začeli so prevladovati otroci iz vrtca ali celo jasli. To nas po svoje tudi pogojuje pri izbiri repertoarja. V mnogih primerih so zdaj spremljevalci otrok stari starši, nonoti, in ne starši. Mislim, da je treba tudi to pripisati zgoraj omenjenemu ritmu življenja. Starši pošljejo otroke v gledališče z nonoti, da oni tačas »zajamejo sapo« ali pa postorijo kaj važnega, za kar bi drugače ne imeli časa.

■ **Ali lahko gledališka predstava krepi čut za jezik in narodno pripadnost?**

● Mislim, da o tem ni dvoma. Priznani psihologi in pedagogi so o tem pisali in predavali. Ko otrok gleda dobro gleda-

liško igro, so ob tem močno aktivirani vsi njegovi čuti, pa tudi čustveno sfero preplavljajo močni vtisi. Zato nezavedno osvaja – poleg zgodbe same – tudi njena sporočila, ob tem pa še čut za pravilnost in lepoto jezika.

»Ko otrok gleda dobro gledališko igro, nezavedno osvaja – poleg zgodbe same – tudi njena sporočila, ob tem pa še čut za pravilnost in lepoto jezika.«

■ **Se predstav udeležujejo tudi jezikovno mešane družine? Kako sprejemajo tak izziv?**

● Ta je ena od zanimivosti te pobude. Kar precej je narodnostno mešanih družin, ki redno prihajajo na predstave. Kar je še bolj presenetljivo, je to, da pride večkrat z otrokom na predstavo prav tisti starš, ki ne zna slovensko ali se jezika komaj uči.

■ **Kaj bi zaželeli Gledališkemu vrtiljaku ob 20. rojstnem dnevu?**

● Ob okroglih obletnicah vedno voščimo vsakomur vse najboljše – naj bo tako tudi za Gledališki vrtiljak. Da bi se vrтел še naprej uspešno, sveže, prepričljivo; da bi uspel čim večje število otrok in staršev ne samo razveseliti, pač pa tudi duhovno, čustveno in jezikovno obogatiti. 📌

Levo: Žogica marogica, Lutkovno gledališče Maribor; desno: Škratovo ime, Gledališče iz desnega žepka

Kdor ne verjame v podnebne spremembe, je »neumen, trmast in slep«

H. J.

Te besede je izrekel papež Frančišek ob povratku z obiska v Kolumbiji, ki ga je opravil ravno v času, ko je orkan Irma povzročil razdejanje na Karibih, kjer je terjal tudi številna človeška življenja, ter nato izgubil na moči, ko je dosegel Florido. Celotno območje v tem času ogrožajo še drugi orkani. Sveti oče je citiral rek iz stare zaveze, ki pravi, da je človek »neumen, trmast in slep«. Takšni so po prepričanju papeža Frančiška vsi tisti, ki zanikajo podnebne spremembe. Kdor v to ne verjame, je še dejal, naj povpraša znanstvenike.

Sveti oče je k odgovornosti v prvi vrsti pozval vse posameznike in zlasti politike. Naročil jim je, naj storijo vse, kar je potrebno, da se zaustavi globalno segrevanje. »Zgodovina bo sodila o njihovih odločitvah,« je še opozoril papež, ki si od nekdanj prizadeva za varstvo narave ter opozarja, da podnebne posledice v prvi vrsti prizadevajo prav najbolj ranljive dele svetovnega prebivalstva, saj prinašajo onesnaženje, bolezni, vojne in povzročajo migracije.

Ob papeževih besedah je marsikomu prišlo na misel zadržanje novega ameriškega predsednika Donalda Trumpa, ki je že večkrat uradno izjavil, da ne verjame v podnebne spremembe. Zaradi tega so Združene države tudi odstopile od pariškega podnebnega sporazuma, ki so ga podpisali voditelji iz domala vsega sveta. Predsednik očitno meni, da je varstvo narave v nasprotju z gospodarskimi interesi države, ki verjame, da je napredek le v stalni rasti iz leta v leto ... v začaranem krogu brez konca. Sistem,

ki mu je mar le za hiter dobiček, namreč ne investira v prihodnost. Ne skrbi ga, kakšen planet bomo pustili prihodnjim generacijam in koliko ljudi umira vsako leto zaradi onesnaženja ter za posledicami vremenskih ujm. Važen je le zaslužek, vsak teden, vsak mesec, vsako trimesečje. Dlje pa daljnovidnost mnogih, ki vodijo svetovno gospodarstvo, ne seže.

Prav v tem času so mediji objavili vest, da vsako leto samo zaradi škodljivih emisij dizelskih vozil – slednje

»Papež opozarja, da podnebne posledice v prvi vrsti prizadevajo prav najbolj ranljive dele svetovnega prebivalstva, saj prinašajo onesnaženje, bolezni, vojne in povzročajo migracije.«

so višje od tistih, ki jih uradno priznavajo avtomobilске hiše – umre po vsej Evropi skoraj 4.600 ljudi, od teh 1.250 v Italiji. Za posledicami splošnega onesnaženja pa naj bi v državah povezave, z dodatkom Norveške in Švice, vsako leto umrlo 425 tisoč ljudi.

Miselnost, ki postavlja na prvo mesto Denar (beseda je namenoma napisana z veliko začetnico), se ne zmeni za človeška življenja in pozablja, da je škoda, ki jo povzročajo podnebne spremembe, neprimerno večja od zaslužkov posameznikov in družb, ki jih skrbi le lastni žep. Sedaj ni več dvomov – in to potrjujejo tudi znanstveniki –, da je segrevanje planeta v veliki meri posledica človeških dejavnosti. To potrjujejo tudi znanstveniki, ki ugotavljajo, da so od sredine 70-tih let minulega stoletja ekstremni vremenski pojavi in orkani vse močnejši. Jakost orkanov je namreč močno povezana s temperaturo površine morja, ki v zadnjih letih neprestano narašča, kar že povzroča verižne reakcije v celotnem ekosistemu.

Stališča predsednika Trumpa je odločno kritiziral tudi sloviti fizik Stephen Hawking, ki meni, da smo tik pred nepovratno točko. Naš, sedaj še zeleni planet bi lahko, če ne bomo pravočasno ukrepali – in časa je še zelo, zelo malo – postal v prihodnosti tako negostoljuben, kot je Venera, kjer se povprečne temperature gibljejo okrog 460 stopinj Celzija.

Pred zadnjim zasedanjem Generalne skupščine združenih narodov, na katerem je bil med glavnimi temami

tudi pariški podnebni dogovor, je ameriški predsednik nekoliko omehčal svoja stališča. Sam tega sicer odkrito ni hotel priznati, predstavniki njegove vlade pa so sporočili, da je dialog o tem vprašanju možen. Očitno so orkani vsaj delno »prevetrili« tudi glave nekaterih vodilnih politikov.

Orkan Irma nad Kubo in Florido

»Jakost orkanov je močno povezana s temperaturo površine morja, ki v zadnjih letih neprestano narašča, kar že povzroča verižne reakcije v celotnem ekosistemu.«

Ne vemo sicer, ali gospod Trump rad pije kavo. Izvedenci namreč ugotavljajo, da podnebne spremembe ogrožajo tudi proizvajalce kave v Latinski Ameriki. Gre za eno najbolj ugodnih območij za vzgajanje kavovca. Do leta 2050 pa bi lahko proizvodnja kave upadla za skoraj 90 odstotkov. Če bo šlo tako naprej, bo »skodelica kave« obstajala le še v literaturi. 🍵

LITTERÆ SLOVENICÆ

Leta 1963 je na pobudo Društva slovenskih pisateljev, Slovenskega centra PEN in Društva slovenskih književnih prevajalcev nastala revija *Le Livre Slovène*, da bi tujo javnosti informirala o sodobni slovenski književnosti in kulturi. Leta 1991 se je preoblikovala in preimenovala v *Litteræ Slovenicæ*. Uredniški koncept publikacije, ki ga od leta 2012 oblikujeta urednici Tanja Petrič in Tina Kozin, temelji na izdajanju reprezentativnih proznih, pesniških, dramskih in esejističnih del uveljavljenih slovenskih avtorjev in avtoric različnih generacij tako v tujejezičnih kot v večjezičnih izdajah. Od 1991 je Društvo slovenskih pisateljev v 61 številkah predstavilo več kot 150 slovenskih avtorjev v 10 tujih jezikih.

Leta 2015 je Društvo slovenskih pisateljev s podporo Evropske komisije začelo izvajati projekt *Litteræ Slovenicæ*: Majhna književnost v velikih jezikih. V tem okviru je nastal spletni portal <https://litteraeslovenicae.si/>, namenjen tujim bralcem.

Litteræ Slovenicæ je pred kratkim začela sodelovati tudi s prodajnim spletnim portalom Bookwire, ki je med najbolj uveljavljenimi distributerji elektronskih knjig na svetu. Doslej je v elektronski obliki dosegljivih 20 knjig slovenskih avtorjev. Med njimi sta izmed zamejskih avtorjev Boris Pahor (*A Difficult Spring*, v angleščino prevedla Erica Johnson Debeljak), izmed zdomskih pa Zorko Simčič (*El hombre a ambos lados de la pared*, v španščino prevedla Marjeta Drobnič).

**UMRL JE
VILKO OVSENIK**

Po Slavku Avseniku je 4. avgusta umrl še njegov brat Vilko Ovsenik (to je bila izvirna oblika priimka, ki jo je obdržal). Rodil se je v Begunjah 9. novembra 1928. Leta 1961 je diplomiral na Akademiji za glasbo. V letih 1948-63 je bil kot klarinetist zaposlen na Radiu Ljubljana, igral pa je še na televiziji in pri Slovenski filharmoniji. V letih 1967-97 je vodil glasbeni program založbe plošč Helidon.

Za ansambel bratov Avsenik, v katerem je sprva igral klarinet, je napisal ali aranžiral kakih 800 skladb.

**ARHIV PROF.
EDIJA GOBCA**

Ustanovitelj in ravnatelj Slovensko-ameriškega raziskovalnega središča v Clevelandu, 91-letni upokojeni univerzitetni profesor Edi Gobec, ki od leta 1951 sistematično raziskuje in popularizira zlasti slovenski delež pri znanstvenem in kulturnem napredku ZDA, je sklenil, da svoj bogati arhiv daruje Sloveniji. Z ravnateljem Arhiva Republike Slovenije dr. Bojanom Cvelfarjem se je dogovoril o postopnem prenosu gradiva v Ljubljano. Poleti je prva pošiljka srečno dospela v arhiv. Žena mag. Milena Gobec, ki mu zvesto in zanesljivo pomaga vsa ta desetletja, je o zbirki pripravila pregledno kartoteko.

Dr. Gobec medtem še naprej objavlja svoja dognanja, za tisk pa pripravlja svojo 18. knjigo.

UMRLA JE SLIKARKA VESELKA ŠORLI PUC

Akadska slikarka in pisateljica Veselka Šorli Puc je 8. avgusta preminila. V Krajni vasi na Krasu, kjer si je uredila dom in atelje, so jo 16. avgusta pokopali ob možu, diplomatu Matjažu Pucu.

Rodila se je 3. avgusta 1949 v Kranju, študirala na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani in začela leta 1973 razstavljanje. Uveljavila se je zlasti na sakralnem področju. Med drugim je oblikovala več kot 150 cerkvenih barvnih oken. Zadnja leta je bila predstojnica oddelka za fotografijo na Visoki šoli za storitve v Ljubljani. Rada je tudi pisala: v *Družino*, *Tretji dan*, *Zvon*, objavila pa je tudi leposlovni knjigi *Zgodbe z repom in glavo* (Mladika, Trst 1999) in *Ure pasjih dni* (Mohorjeva družba, Celje 2005).

UMRL JE IGRALEC IVAN MAKUC

V Trstu je 13. avgusta preminil eden najzvestejših članov Radijskega odra, Ivan Makuc. Pri njem je nastopal od vsega začetka, celih 60 let. Zadnjo vlogo odigral še sredi junija. Za svoje delo je v začetku letošnjega leta ob jubileju Radijskega odra prejel posebno priznanje.

Ivan (uradno Giancarlo) Makuc se je rodil v Trstu 10. novembra 1939. Opravljal je različne poklice kot uradnik in tudi varnostnik.

Radijski oder mu je 31. avgusta posvetil občuteno žalno sejo.

UMRL JE AKADEMIK ANTON VRATUŠA

V Ljubljani je 30. julija umrl slavist, politik in diplomat akademik dr. Anton Vratuša. Rodil se je 21. februarja 1915 na Dolnjih Slavečih v Prekmurju. Že pred vojno se je uveljavil v jezikoslovju, literarni zgodovini in kritiki.

Leta 1941 je stopil v OF in bil zaprt v Gonarsu, Monigu, Chiesanuovi in na Rabu, kjer je bil ob zlomu Italije namestnik komandanta Rabske brigade. O tem je pisal v knjigi *Iz verig v svobodo, Rabska brigada* (1998).

Kasneje je postal predstavnik predsedstva OF pri italijanskem narodnoosvobodilnem odboru za Severno Italijo (CLNAI), Glavnega štaba NOV Slovenije pri partizanski komandi v Milanu in Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije pri CK KPI za Severno Italijo.

Delal je tudi v zvezni Udbi, generalštabu, zunanjem ministrstvu, bil je šef kabineta Edvarda Kardelja v Beogradu, diplomat, predsednik slovenske vlade (1978–80), univerzitetni profesor itd.

V okviru Slovenske akademije znanosti in umetnosti je bil v letih 1988–2002 predsednik odbora za preučevanje narodnih manjšin.

IVAN ALBREHT O TERČELJU

Duhovni pomočnik v Šturjah in nekdanji profesor na vipavski škofjski gimnaziji Ivan Albreht je pri Družini na 431 straneh objavil življenjepis mučeniškega duhovnika in kulturnega delavca Filipa Terčelja, ki nosi naslov Filip Terčelj, Duhovnik v primežu dveh svetovnih vojn in treh zločinskih režimov.

Avtor, ki je sicer doma nad Logatcem (roj. v Zavrattu leta 1945), je ob nekaterih katehetskih delih v zadnjih letih posvetil vipavskim ljudem in Vipavski že več knjig. Lani je izšel njegov *Mozaik krščanstva ob Mrzli reki*, 250 zgodb iz preteklosti ajdovske in štorske župnije (365 str.), leta 2013 knjiga *Župnija Dornberk v stiskalnici zgodovine* (286 str.), leta 1999 *Osnutek zgodovine ajdovske župnije in cerkve, Ob tristoletnici Kussovih oltarjev* (76 str.), leta 2002 pa je bil sourednik in soavtor *Zbornika ob zlatem jubileju Malega semenišča, Srednje verske šole in Škofjske gimnazije Vipava*.

VOJKO VOLK

GENERALNI KONZUL V TRSTU

Julija je prevzel mesto generalnega konzula Republike Slovenije v Trstu diplomat, politolog in publicist Vojko Volk (roj. 1958). Nasledil je generalno konzulko Ingrid Sergaš, ki se je po štirih letih vrnila na zunanje ministristvo v Ljubljani.

Volk, ki je poklicno pot začel na Socialistični zvezi delovnega ljudstva, ob osamosvajanju pa je bil član Socialistične stranke Slovenije, je leta 1992 stopil v diplomacijo. Bil je veleposlanik v Rimu (2001–05), služboval je na Kosovu (2006–09) in bil veleposlanik v Zagrebu (2010–15).

NOVA KNJIGA DRAGA ŠTOKE

Ob 80. rojstnem dnevu tržaškega javnega delavca odv. Draga Štoke, ki ga je obhajal 16. avgusta, sta Goriška Mohorjeva družba in Mohorjeva iz Celovca izdali njegovo najnovejšo knjigo *Po stezicah in brezpotjih*. V njej je 31 skic o znanih in manj znanih ljudeh in dogodkih. Spremno besedo je napisala Erika Jazbar, za klikovno opremo je poskrbel Franko Žerjal.

FOTOTEKA

Muzej novejšje zgodovine Slovenije je 29. avgusta predstavil novo publikacijo, 387 strani obsežno strokovno monografijo več avtorjev Fototeka, Fotografska zapuščina XX. stoletja, ki so jo uredili direktorica dr. Kaja Širok, Ivo Vraničar in Andreja Zupanec Bajželj. V njej je objavljenih 438 fotografij iz 32 različnih fotografskih zbirk in fondov. Ustvarilo jih je več kot 100 poklicnih in amaterskih fotografov, hranijo pa jih večinoma v muzejski fototeki (med izjemami je zbirka Maria Magajne, ki jo hrani Narodna in študijska knjižnica v Trstu). Fototeko so ustanovili leta 1952 in danes obsega preko dva milijona fotografskih enot. V zborniku je seznam 292 fotografov in fotografinj, katerih dela hrani. Avtorji tudi predstavljajo posamezne zbirke in fonde (na primer zbirko dnevnika Slovenec in Ilustriranega Slovenca, nemško-italijansko zbirko iz vojnih let, zbirki dnevnika Ljudska pravica in Tiskovnega urada predsedstva Narodne vlade Slovenije ter njegovih naslednikov, zbirke posameznikov, od Edija Šelhausa in Vlastje Simončiča do Ivana Rudolfa).

24. POSTAJA TOPOLOVE IN 36. MITTELFEST

Od 7. do 16. julija so se v Topolovem v Benečiji vrstili glasbeni, filmski in likovni dogodki 24. izvedbe večplastne kulturne prireditve Postaja Topolove, ki jo vodita Donatella Ruttar in Moreno Miorelli.

V Čedadu pa je bil julija 26. Mittelifest, tokrat posvečen zraku, a tudi razmišljanju o Evropi. Na uvodni slovesnosti 15. julija se je odgovorni urednik turinskega dnevnika La Stampa Maurizio Molinari pogovarjal s slovenskim predsednikom Borutom Pahorjem. Nato je pet deželnih gledališč, tudi Slovensko stalno gledališče iz Trsta, uprizorilo po 20 minut dolge predstave o Evropi.

UMRL JE PROF. VILJEM ČERNO

Tik pred 80. rojstnim dnevom je na svojem domu v Bardu v Terski dolini 22. julija preminil vidni predstavnik Slovencev v videmski pokrajini, javni in kulturni delavec prof. Viljem Černo. Rodil se je 24. julija 1937 v Bardu in sodil v generacijo otrok iz Benečije, so obiskovali slovenske srednje in višje srednje šole v Gorici, ločeni od družin. Leta 1958 je maturiral na tamkajšnjem učiteljskišči, leta 1968 pa diplomiral na tržaški leposlovni fakulteti. V času študija in vse do leta 1969 je bil učitelj v številnih krajih v Furlaniji, a tudi v Terski dolini. Nato je do upokojitve poučeval na srednji šoli v Čenti.

Že leta 1955 je bil med ustanovitelji Kulturnega društva Ivan Trinko v Čedadu, ki mu je bil najprej tajnik, v letih 1973-79 pa predsednik. V domači vasi je bil leta 1967 pobudnik Centra za kulturne in socialne raziskave, iz česar se je rodil etnografski muzej. Prizadeval si je za pošolski pouk slovenščine v Bardu in Teru (že leta 1973), Špetru, Gorenjem Tarbiju, Mašerah, Čedadu, Vidmu in drugje ter vodil tečaje slovenščine. Zelo dejaven je bil pri odmevnih pobudah, kot so bila srečanja na Kamenici in Dnevi emigrantov v Bardu in Čedadu.

Dragoceno je bilo tudi njegovo delo na cerkvenem področju tako v domači župniji kot na širši ravni. Med drugim je oskrbel prevode nedeljskih beril v tersko narečje, kar je izšlo v treh zvezkih pod naslovom Boava besieda. Bil pa je tudi narečni pesnik. Za zbirko Ko polno je noči srce, ki je izšla v narečju, knjižni slovenščini, italijanščini in furlanščini, je leta 2014 v Trstu prejel nagrado Vstajenje.

Kar 40 let je bil opozicijski občinski svetovalec v Bardu, a tudi odbornik Terske gorske skupnosti. Sprva je bil član Socialistične stranke Italije. Dolga leta je bil član deželnega vodstva Slovenske kulturno gospodarske zveze in njen predsednik za videmsko pokrajino. Bil je tudi v vodstvenih telesih Zveze slovenskih kulturnih društev, Slovenskega raziskovalnega inštituta in deset let predsednik Narodne in študijske knjižnice. Kot član Enotne slovenske delegacije oz. skupnega zastopstva je večkrat odmevno nastopil za pravice svoje skupnosti.

OB 104-LETNICI BORISA PAHORJA

Tržaški pisatelj prof. Boris Pahor je 26. avgusta obhajal 104. rojstni dan. Na predvečer se je v Izoli udeležil predstavitve zbornika Moč povezav, v katerem je gradivo z aprilskega posveta v Ljubljani o reviji Zaliv. V njem je šest referatov, kot tudi Pahorjevo pisno gradivo. Izdali sta ga Mladinska knjiga in Cankarjeva založba, uredil pa Zdravko Duša.

DUHOVNI DNEVNIK**BLAŽENEGA MIROSLAVA BULEŠIČA**

Ob 70-letnici mučeniške smrti, ko je bil v Lanišču težko ranjen tudi tržaški svetniški kandidat Jakob Ukmar, so se v Lanišču in Svetvinčentu v hrvaški Istri 23. in 24. avgusta spomnili blaženega duhovnika Miroslava Bulešiča. Predstavili so tudi knjigo Duhovni dnevnik bl. Miroslava Bulešiča, svečenika i mučenika. Uredil jo je vicepostulator v postopku za njegovo razglasitev za svetnika Ilija Jakovljevič.

SLAVOJ ŽIŽEK V LIGNANU

Slovenski filozof Slavoj Žižek je bil 17. junija v letoviščarskem kraju Lignano Sabbiadoro med štirimi nagrajenci letošnje 33. Nagrade Hemingway, ki jo podeljuje občinska uprava, in sicer v razdelku Pustolovščina misli. Dan pred tem je imel javno srečanje in je predstavil italijanski prevod v angleščini izdane knjige (Il coraggio della disperazione – Pogumu obupa).

UMRL JE ARH. MITJA RACE

V Trstu je 14. avgusta umrl arhitekt in javni delavec Mitja Race. Bil je sin dolgoletnega predsednika Slovenske kulturno gospodarske zveze Borisa Raceta. Rodil se je 5. marca 1940 v Ljubljani, v letih 1978-90 je bil predsednik Športnega združenja Bor, bil je tudi v vodstvu SLORI in zadruga Naš Kras. Oblikoval je vrsto zasebnih, javnih in poslovnih zgradb ter spomenikov.

29. ROMANJE TREH SLOVENIJ

Na Sv. Višarjah je bilo 6. avgusta 29. Romanje treh Slovenij, ki sta ga od pobudnikov iz vrst Sveta slovenskih krščanskih izseljencev v Evropi že pred dolgimi leti prevzela Rafaelova družba iz Ljubljane in Zveza slovenskih izseljenskih duhovnikov.

Najprej je na prostem predaval o upanju za Slovenijo pravnik in politolog prof. Andrej Fink, ki se je ravno preselil iz Argentine v Slovenijo. V Marijini romarski cerkvi pa je nato vodil somaševanje in pridigal ljubljanski nadškof Stanislav Zore.

Po maši je bil za cerkvijo kulturni program z nastopom skupine Zarja iz Vipavske doline in kvarteta klarinetov Godbe ljubljanskih veteranov.

Z Romanjem treh Slovenij so se končali tudi Višarski dnevi mladih. Kakih 20 udeležencev je tokrat pred vzponom na Sv. Višarje spoznavalo življenje Slovencev v Trstu in okolici.

Predavanje na Sv. Višarjah; desno: prof. Andrej Fink (foto J. Paljk)

LETOPIS KATOLIŠKE CERKVE V SLOVENIJI 2017

Kot interna publikacija, ki odraža stanje 1. januarja 2017, je na 1086 straneh izšel nov skupni letopis slovenskih škofij. Pod naslovom Letopis Katoliške cerkve v Sloveniji 2017 ga je pripravilo tajništvo Slovenske škofovske konference pod vodstvom tajnika p. dr. Tadeja Strehovca.

Prejšnji tak letopis je leta 2000 podal sliko celotnega 20. stoletja in obračun posledic totalitarnega režima.

Medtem je z letom 2015 nastopila novost, saj jeseni Slovenska škofovska konferenca izdaja podrobno Letno poročilo Katoliške cerkve v Sloveniji.

SKAVTSKI TABORI

Slovenska zamejska skavtska organizacija je poleti priredila skupno 9 taborov za več kot 200 udeležencev. Za najmlajše člane, volčiče in volkuljice, je priredila 2 tržaška in 1 goriški tabor. Srednja starostna veja, izvidniki in vodnice, je imela po 1 tržaški in 1 goriški tabor. Vsi 3 klani najstarejših članov, roverjev in popotnic, so imeli svoj tabor: 2 tržaška in 1 goriški potovalni tabor. Svoj tabor pa so si letos omislili tudi goriški skavtski voditelji.

ITALIJANSKI ROMAN IVANA TAVČARJA

Neverjetno plodni tržaški pesnik, pisatelj, esejist in prevajalec Ivan ali Giovanni Tavčar (rojen leta 1943), ki piše v slovenščini, italijanščini in nemščini, je v italijansko pisanem romanu Armonici cromatismi emozionali (Harmonična čustvena kromatičnost), ki je izšel aprila pri založbi Il Convivio Editore na Siciliji, združil ljubezen do glasbe in pisanja.

Avtor je v Italiji izdal več knjig o posameznih skladateljih in glasbenih delih ter obsežen leksikon sicilskih glasbenikov.

Kar zadeva leposlovje, pa je v slovenščini izdal že 6 pesniških zbirk in življenjepis duhovnika Albina Kjudra, v italijanščini pa 25 pesniških zbirk, zbirko zgodb, zbirko verskih razmišljanj in roman.

REPELCE

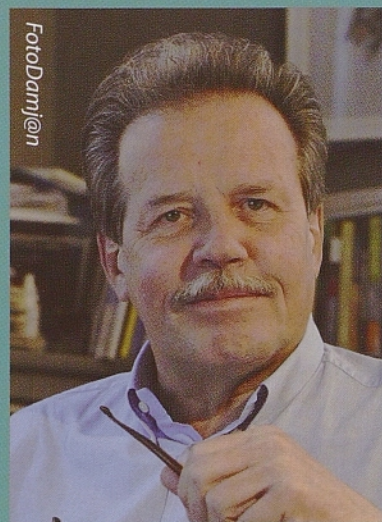
Pri Založništvu tržaškega tiska je Vojko Slavec izdal bogato domoznansko delo o rojstni vasi Repelce - Boljunec, življenje in jezik nekdanj in danes. V njej je tudi slovar narečnih besed iz Boljunca.

UMRL JE DUŠAN UDOVIČ

V tržaški bolnišnici je 1. septembra preminil častnikar in javni delavec Dušan Udovič. Rodil se je 26. maja 1950 v Trstu in maturiral na Znanstvenem liceju Prešeren. V mladih letih je bil dejaven v taborniškem Rodu modrega vala, v društvu Slavko Škamperle in v športnem združenju Bor.

V času mladinskih kontestacij se je leta 1968 vključil v dijaško gibanje. Naslednje leto je prišlo do prvih zasedb šol, demonstracij in drugih pobud. Bil je med pobudniki novega »gibanja mladih komunistov« Matija Gubec, ki je leta 1972 izdalo tudi svoje glasilo, a se je pred takratnimi parlamentarnimi volitvami tudi razšlo, saj je del članov podprl Komunistično partijo Italije, drugi del pa je bil za radikalnejše izbire. Udovič je stopil v KPI, kmalu pa tudi v levo krovno organizacijo Slovensko kulturno gospodarsko zvezo. Od leta 1975 je bil v njenih vodstvenih organih, v letih 1978-89 pa je bil kot njen deželni tajnik desna roka predsednikov Borisa Raceta in Klavdija Palčiča ter v prvih vrstah manjšinskih javnih delavcev.

Sledilo je delo v medijih. Leta 1990 je za dve leti in pol postal glavni urednik Primorskega dnevnika. Nato je delal pri Novem Matajurju v Čedadu in vrsto let v goriškem uredništvu Primorskega dnevnika. Nato je bil do upokojitve 1. oktobra 2015 osem let njegov odgovorni urednik. Tudi po upokojitvi je sodeloval s časopisom in bil dejaven v javnem življenju.

FotoDamijan

NOVE TRŽAŠKE PESNIŠKE ZBIRKE

Majda Artač Sturman je pri Mladiki izdala svojo tretjo pesniško zbirko, ki nosi naslov (O)graditi srečo.

Ace Mermolja je pri novi založbi Sfera v Volčjem Gradu izdal zbirko Čivk duše.

Marko Kravos je pri tržaški založbi Beit izdal zbirko z dvojezičnim naslovom Zlato ustje – L'oro in bocca. Njegove poezije je v italijanščino prevedla Darja Betocchi. V Ljubljani pa je pri Mladinski knjigi izdal zbirko Kot suho zlato.

Na Tržaškem živeča beneška slikarka in pesnica Claudia Raza je pri založbi Franco Rosso izdala novo zbirko poezij v italijanščini z naslovom Sguardi a ritroso (Pogledi nazaj).

IGOR PISON UMETNIŠKI KOORDINATOR SSG

Ob koncu mandata umetniškega koordinatorskega Eduarda Milerja je Slovensko stalno gledališče iz Trsta za eno leto zaupalo to mesto mlademu domačemu režiserju Igorju Pisonu, ki je že veliko sodeloval s SSG in se je uveljavil na dramskem in opernem področju v Sloveniji, Avstriji in Hrvaški.

Nova sezona SSG se bo začela oktobra z gostovanjem SNG Drama Maribor. Janusz Kica bo režiral Cankarjevo Pohujšanje v Dolini Šentflorjanski.

VILENICA 2017

32. Mednarodni literarni festival Vilenica je bil med 5. in 10. septembrom posvečen Literaturi, ki spreminja svet, ki spreminja literaturo.

Dobitnik mednarodne literarne nagrade Vilenica je ukrajinski pesnik, pisatelj in esejist Jurij Andruhovič, slovenska avtorica v središču pa je bila Maja Vidmar. Pisateljsko štipendijo Srednjeevropske pobude je prejel Andrij Ljubka iz Ukrajine. Posebno pozornost so z izidom antologije in gostovanjem avtorjev posvetili književnosti in kulturi Norveške.

Na predvečer Vilenice v Trstu sta 5. septembra nastopili Maja Vidmar in pa beneška ustvarjalka Antonella Bukovaz. Za slovensko televizijo v Trstu je povedala, da kljub slovenski narodni zavesti piše v italijanščini, ker se je zaradi razmer ob meji mogla slovenščini bolj približati šele pri 20. letu. Njo je mednarodna žirija med srednjeevropskimi avtorji, ki so se predstavili v zborniku in na literarnih branjih, izbrala kot dobitnico nagrade Kristal Vilenice.

UMRLA JE BENEŠKA JAVNA DELAVKA BRUNA DORBOLO

Po daljši bolezni je umrla zaslužna beneška javna in kulturna delavka Bruna Dorbolo, por. Strazzolini. Rodila se je 21. februarja 1947 v Bijarču (Špeter). Več kot 40 let je delala v moževi lekarni v Špetru.

Leta 1974 je dala pobudo za ustanovitev Zveze beneških žen, katere predsednica je bila do smrti. Leta 1980 je kandidirala za občansko listo v Špetru, ki je zlomila premoč krajevne protislovensko usmerjene Krščanske demokracije. V občinskem svetu je ostala 20 let kot svetovalka, nato odbornica, končno pa županja (1999).

Bruna Dorbolo je bila med pobudniki Študijskega centra Nedija in njegovih dejavnosti (Beneški kulturni dnevi, natečaj Moja vas itd.), ki so privedle do ustanovitve Zavoda za slovensko izobraževanje in leta 1984 do zasebnega dvojezičnega vrtca. Med prvimi petimi varovanci je bila njena najmlajša hčerka. Sledila mu je dvojezična osnovna šola. Zaščitni zakon ju je poddržavil, tako da sta danes skupaj z dvojezično srednjo šolo del Večstopenjske šole s slovensko-italijanskim dvojezičnim poukom v Špetru.

Rajna Bruna Dorbolo je bila tudi med ustanovitelji in prva predsednica Inštituta za slovensko kulturo, v sklopu katerega so s pomočjo Začasnega ciljnega združenja Jezik/Lingua nastali špeterski muzej SMO, veriga krajevnih muzejev ZborZbirk in druge pobude.

Pisala je za Novi Matajur in Trinkov koledar, v bijarškem narečju pa pesmi in odrska dela.

REFORME V VIDEMSKI NADŠKOFIJI

Videmski nadškof msgr. Mazzocato je napovedal, da bo prihodnje leto izpeljal preureditev župnij in dekanij, ki jo že nekaj časa pripravlja. Po sedanjem predlogu naj bi namesto 24 imeli odslej 9 dekanije. Povezovala naj bi 56 nadžupnij, ki bi v obliki »pastoralnega sodelovanja« dejansko združile župnije svoje okolice.

Tako naj bi odpadel špeterski dekanat, Špeter pa bi postal nadžupnija za Nadiške doline v okviru čedajskega dekanata. Terska dolina naj bi prišla pod nadžupnijo Neme v dekanatu Čenta, v tolmeškem dekanatu pa naj bi nadžupnija Trbiž zajela Kanalsko dolino, nadžupnija Možnica pa Rezijo.

Zaskrbljeni predstavniki časopisa Dom in družtev Blankin ter Černet so zaenkrat zaman predlagali osnovanje ene dekanije za slovenske župnije Nadiških in Terske doline ter ene dekanije za Železno in Kanalsko dolino, kot so tudi zaprosili za jamstva glede prisotnosti slovensko govorečih pastoralnih delavcev v nadžupnijah s slovenskim prebivalstvom.

POLETNI SEMINAR ZCPZ

Tržaška Zveza cerkvenih pevskih zborov je imela od 6. do 12. avgusta svoj tradicionalni poletni seminar, tokrat v Mali Nedelji. Udeležencev je bilo okoli 70. Petje sta vadila Damjana Božič Močnik (sakralni del) in Hilarij Lavrenčič (posvetni del), z organisti je delal Gregor Klančič.

NAMELESS?

Psiholog in psihoterapevt Marco Pizzi je pri založbi Eutropa v Rimu izdal študijo Nameless? I danni psicologici causati dall'italianizzazione dei cognomi (Bretz imena? Psihološka škoda poitalijančevanja priimkov). Tudi njegov izvorni priimek se glasi Spitz.

UMRLA JE PROF. VERA VETRIH

Po sedemmesečnem neuspešnem zdravljenju v bolnišnici je 10. julija v Ljubljani preminila upokojena lektorica italijanskega jezika in književnosti na Akademiji za glasbo v Ljubljani ter na Fakulteti za turistične študije - Turistica - Univerze na Primorskem v Portorožu prof. Vera Vetrih. Italijanščino je poučevala tudi na Slovenski univerzi za tretje življenjsko obdobje.

Rodila se je v Batujah 20. januarja 1951, živela pa v Ljubljani. V letih 1998–2002 je bila lektorica slovenščine na univerzi La Sapienza v Rimu. Na podlagi takratnih izkušenj je s prof. Mario Bidovec sestavila učbenik Verbi sloveni - Slovenski glagoli, ki je izšel leta 2003 pri naši založbi Mladika (polni naslov: 2.260 verbi sloveni con traduzione italiana, Strumento didattico per l'apprendimento dello sloveno come lingua straniera - 2.260 slovenskih glagolov z italijanskim prevodom, Didaktični pripomoček za učenje slovenščine kot tujeje jezika). Lektorsko izkušnjo pa je ovrednotila tudi z magistrskim delom iz leta 2007 Poučevanje civilizacije in kulture v okviru lektorata slovenščine na tujih univerzah. Že prej, leta 1993, je bila soavtorica učbenika italijanščine za gospodarstvenike.

Zadnja leta pa jo je vse bolj pritegovalo raziskovanje trpljenja Primorcev pod fašizmom. Za Mladiko je leta 2010 uredila knjigo več avtorjev Po domovih kraških vasi so zagorele svečke, ki je posvečena Ferdu Bidovcu, ustreljenemu leta 1930 v Bazovici. V zborniku je objavila globok intervju z Majdo Coljo Kompan, nečakinjo Ferda Bidovca in sestrično Pinka ter Danice Tomažič.

V Bogoslovnem vestniku je lani objavila razpravo Katoliška kulturno-vzgojna oblika odpora proti italijanizaciji. Ta vprašanja, zlasti šolstvo pod fašizmom, je raziskovala tudi za doktorat, vendar je njen zagovor disertacije prehitela smrt.

V tipkopisu je ostal tudi njen scenarij za celovečerni film Vrtnice spomina, v katerega je z umetniško svobodo vpletla tragične zgodbe Lojzeta Bratuža, Pinka Tomažiča, Danice in Stanka Vuka ter drugih primorskih junakov.

REFORME V KOPRSKI ŠKOFIJI

S 1. januarjem 2018 bo v koprski škofiji, ki šteje 265.000 prebivalcev (od tega je 10 % »nedeljnikov«), polno zaživela preosnova župnij. Doslej jih je bilo 193, od tega jih je imelo 90 svojega župnika, kar 103 pa jih je bilo v soupravi. Po novem bo župnij 100. Nič se ne bo spremenilo v 59 župnijah, 41 pa bo povečanih, saj se jim bo pridružilo 93 župnij, ki bodo postale njihove podružnice.

GORANU VOJNOVIČU TRETJIČ KRESNIK

Goran Vojnovič je 23. junija na Rožniku že tretjič prejel nagrado časopisne hiše Delo za najboljši roman preteklega leta Kresnik. Po romanih Čefurji raus! in Jugoslavija, moja dežela je zdaj dobil nagrado njegov roman Figa.

Slovenci in Sveti sedež – na poti k skupnemu dobremu*

Mag. Sebastijan Valentan

Da bi mogli bolje razumeti vsebino razprave Slovenci in Sveti sedež, se mi zdi primerno najprej opozoriti na razliko med Vatikanom in Svetim sedežem, kar danes mnogi sicer razumejo kot eno in isto stvarnost, ki pa to ni.

Ko omenjamo Vatikan, moramo razumeti, da sta pod tem imenom dva subjekta mednarodnega prava: najprej je to Država mesto Vatikan, nato pa tudi Sveti sedež, ki je vrhovni organ Katoliške cerkve. Vatikanska država je teritorialno omejena na 44 hektarjev zemeljske površine, tem pa je potrebno prišteti še nekaj površin zunaj ozemlja Vatikana – to so tako imenovana ekstrateritorialna ozemlja, kjer ima ta država svoje urade in ustanove. Sveti sedež teritorialno ni omejen, navzoč je na vseh kontinentih in je subjekt mednarodnega prava, kot vsaka druga država, saj je Sveti sedež tisti, ki z državami sklepa mednarodne pogodbe, sporazume in konvencije in vzpostavlja diplomatske odnose. Trenutno ima vzpostavljene diplomatske odnose s 180 državami po svetu, prav tako pa ima status članice oz. opazovalke pri številnih mednarodnih organizacijah, kot so npr. Organizacija združenih narodov, Evropska unija, Visok komisariat ZN za begunce, Unesco idr. Ravno zaradi tega, ker Sveti sedež opravlja mednarodno dejavnost oz. zunanjo dejavnost Vatikana, ga bolj kot med organizacije prištevamo med države. Država mesto Vatikan je v smislu teritorialne suverenosti podrejena Svetemu sedežu, saj je slednji po obstoju nedvomno starejši od države same, ki je bila ustanovljena šele leta 1929 z znanimi Lateranskimi sporazumi. Poslanstvo Svetega sedeža je duhovne narave in izhaja iz moralne avtoritete, ki jo predstavlja papež ali Rimski škof. Njegova oblast je nad pripadniki Katoliške cerkve univerzalna, neposredna in redna, v njegovem

vodstvu pa se zrcali zakonodajna, izvršna in sodna oblast. Kadar nastopa kot suveren Država mesta Vatikan je njegova oblast tudi posvetne narave.

Sveti sedež je skozi stoletja pridobival izjemno mednarodno veljavo in pomembnost, zato so z njim skoraj vse države sveta na nek način želele stopiti v kontakt. Njegova navzočnost je povsod tam, kjer je navzoča katoliška skupnost. Ker je tematski naslov letošnjega Vseslovenskega srečanja Slovenec sem*, se bomo sedaj posvetili odnosom med Slovenci in Svetem sedežem, ki segajo daleč v zgodovino.

Ustanavljanje škofij in imenovanja škofov, ki so absolutna pristojnost rimskega papeža, so v zgodovini, ponekod pa tudi še danes (pomislimo na Kitajsko) sprožala številne apetite svetnih oblasti, saj se je ta v imenovanja neposredno vmešavala oziroma bila vključena v ta proces zaradi zgodovinskih privilegijev.

Zelo zgodnja povezanost papežev s slovenskim ozemljem sega v leto 599, ko papež Gregor Veliki v svojih spisih že omenja škofa v Kopru. Škofija Koper je prenehala obstajati, vse dokler papež Aleksander III. l. 1187 znova dovoli, da Koper dobi lastnega škofa. Ustanovitev ljubljanske škofije je bila sad političnih ambicij cesarja Friderika III. in pastoralnih premislekov papeža Pija II. Za prvega škofa ljubljanske škofije je bil l. 1463 določen škof Sigismund Lamberg, ki je v naslednjih letih upravno, gospodarsko in pastoralno vzpostavil ljubljansko škofijo. Omeniti moramo v tej zgodovinski navezi tudi mariborsko-lavantinsko škofijo, ki ima svoje začetke v letu 1228, bl. škof A. M. Slomšek pa je njen sedež dokončno ustalil v Mariboru, ki je l. 1859 postal škofijsko mesto z odobritvijo papeža Pija IX. Ves duhovni prepород, pa tudi kulturno, znanstveno in sploh družbeno življenje mesta in

* Razprava v Veliki dvorani Državnega zbora RS ob XVII. Vseslovenskem srečanju pod okriljem Komisije DZ za odnose s Slovenci v zamejstvu in po svetu, 6. julija 2017.

XVII. Vseslovensko srečanje 6. julija 2017 v veliki dvorani Državnega zbora (foto Barbara Žejavac, portal DZ)

širše okolice je Slomškova zasluga, posebej skrb in čut do slovenskega jezika, saj je poznana njegova maksima: Sveta vera bodi vam luč, materni jezik pa ključ, do zveličavne narodove omike.

Sveti sedež je po svojih zastopnikih ali apostolskih nuncijih poznal vrline in sposobnosti Slovencev. Zaradi njih je bil misijonar med Indijanci, Friderik Irenej Baraga, doma iz Knežje vasi na Dolenjskem, l. 1853 imenovan za prvega škofa škofije Marquette v Michiganu v ZDA. Papež Leon XIII. je l. 1899 Slovenca, doma iz Mote pri Radencih, Jakoba Missio, imenoval za kardinala. Tako je postal prvi Slovenec, ki je prejel kardinalski klobuk. V diplomacijo Svetega sedeža je l. 1948 kot prvi Slovenec vstopil danes žal premalo poznan Jožef Žabkar, ki ga je bl. papež Pavel VI. l. 1969 imenoval za nadškofa in apostolskega delegata za skandinavske dežele. L. 1975 je sodeloval na znameniti helsinški konferenci o varnosti in sodelovanju v Evropi.

Če se prestavimo sedaj v čas slovenske pomladi, moramo omeniti neutrudljivo prizadevanje in podporo sv. papeža Janeza Pavla II. pri procesu slovenske osamosvojitve. Sveti sedež je bil ves čas naklonjen samostojni slovenski državi. V času desetdnevne vojne za Slovenijo je sv. papež Janez Pavel II. iz vatikanske palače, 29. junija 1991, vsem svetu poslal poziv, rekoč: »Ponovno poudarjam, da s silo ni mogoče zadušiti pravic in legitimnih pričakovanj naroda in želim podpreti pobude za iskanje pravičnih rešitev, ki morejo edine zagotoviti mir in sožitje med narodi. Ponovno pozivam oblasti vseh jugoslovanskih republik, da zavzamejo konstruktivno željo po dialogu in daljnovidni modrosti.« Janez Pavel II. je dobro poznal razmere na takratnem Balkanu, od blizu je spremljal prizadevanje Slovenije in Slovencev za samostojnost, ker pa je tudi sam izhajal iz dežele, kjer je bilo zaradi komunistične

diktature prelito mnogo krvi, je bil slovenski poti v demokratično smer toliko bolj naklonjen.

Sveti sedež je spremljal razvoj slovenske demokratizacije, med prvimi je tudi priznal neodvisno Slovenijo, kar sicer ni njegov običaj. Diplomatski odnosi med Slovenijo in Svetim sedežem so bili vzpostavljeni januarja 1992. Slednji je ob tem izrazil prepričanje, da bodo diplomatski odnosi prispevali k dobrem odnosom med dvema stranema in bodo Katoliški cerkvi v Sloveniji omogočili potrebno svobodo za njeno duhovno, izobraževalno in socialno poslanstvo v dobro celotnega slovenskega naroda. To je na področju dobrotelčnosti z ustanovo Karitas več kot očitno.

K prepoznavnosti in utrjevanju mednarodnega slovesa Slovenije v svetu sta nedvomno pripomogla tudi kar dva papeževa obiska v Sloveniji, l. 1996 in 1999. Ko je papež prvič stopil na slovensko zemljo, so bile njegove prve besede izrazi veselja, da se nahaja »v deželi, obdani s številnimi zvonovi, cerkvami in kapelicami, ki pričajo o globokih krščanskih koreninah tega naroda«. Sveti sedež je »s posebno pozornostjo sledil dogodkom po osamosvojitvi in ceni miren ter demokratičen način, s katerim smo dosegli polno neodvisnost«. Leta 1998 je sv. papež Janez Pavel II. za kardinala v Torontu imenoval Slovenca Alojzija Ambrožiča, papež Benedikt XVI. pa je l. 2006 za kardinala imenoval tudi ljubljanskega nadškofa Franca Rodeta. Vse to moremo brez dvoma razumeti kot izraz spoštovanja do slovenskega naroda, živečega v Sloveniji in izven njenih meja.

Želimo si, da bi odnosi med Slovenijo in Svetim sedežem še naprej bili usmerjeni na pot skupnega dobrega in da bi tudi sami čutili hvaležnost do rimskega škofa v njegovih prizadevanjih za ugled slovenskega naroda v svetu.

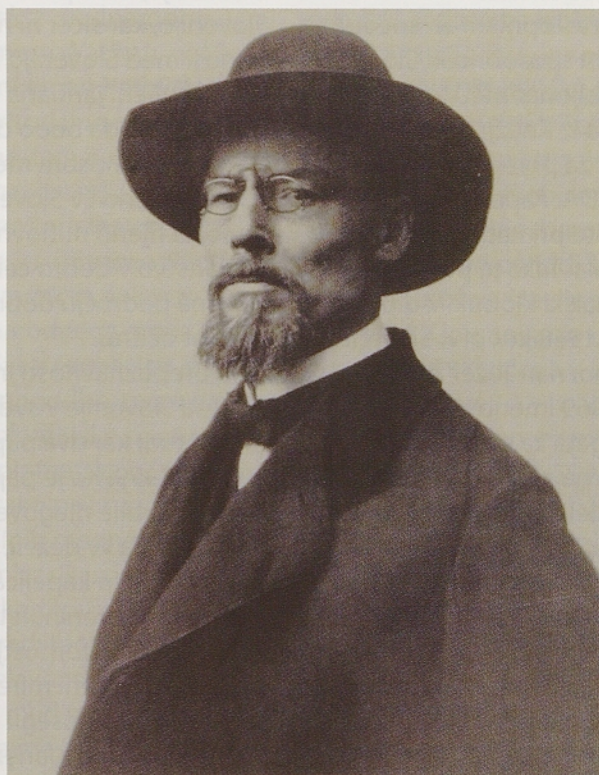
Jože Plečnik

Njegovo ustvarjanje je bilo njegovo življenje

Mojca Polona Vaupotič

Frančiškan Martin Perc, ki je nekoč pri Plečniku naročil kelih, opisuje enega izmed svojih spominov takole: »... ko sem ta kelih že posvečen prinesel iz ordinariata profesorju in ga tam postavil na mizo, sva molče sedela skoro celo uro ob njem in ga gledala. Ko se je bilo treba posloviti, da pridem pravočasno na vlak, je vstal, kelih še enkrat pogledal in dejal: ‚Vsak človek Boga moli, kakor ga po svoje more, ve in zna, Plečnik ga pač takole:« (Perc 1957, 13)

Plečnikova globoka vernost in na njej utemeljena visoka moralna načela, zaradi katerih je vse svoje življenje posvetil in podredil umetniškemu oziroma arhitekturnemu ustvarjanju, so dejstva, ki dajejo smisel raziskovanju ustvarjenim vsebinam v njegovi sakralni in v profani arhitekturi. V letošnjem letu 2017 praznujemo 60. obletnico slovesa našega, brez dvoma največjega arhitekta Jožeta Plečnika. Kljub temu, da je preteklo že lepo število let od njegovega aktivnega ustvarjanja, pa zanimanje za njegovo prisotnost v našem svetu ne izginja – ravno nasprotno, lahko bi rekli, da je celo vedno večje. Plečnik je namreč dal slovenski arhitekturi tisti temelj, na katerem je lahko ves čas gradila svojo prepoznavnost. S svojim stilnim izražanjem je sicer ubral nekoliko bolj klasično pot in to prav v času, ko se je pričela porajati moderna arhitektura. A na vsakem koraku umetniškega ustvarjanja gre vedno za odnos med

umetnikom oziroma njegovim odnosom do sveta ter njegovim ustvarjanjem.

Jože Plečnik se je rodil leta 1872 v Gradišču v jedru Ljubljane, v skromni mizarski družini kot četrti otrok za sestro Marijo, bratom Andrejem in prezgodaj umrlim bratcem Rudolfom. Starejši Andrej je postal duhovnik in je bil bratu vedno v življenju svetel vzor. Tri leta za bratom Jožetom se je družina povečala še za enega člana, najmlajšega brata Janeza, ki je po prvi svetovni vojni postal znan patolog in univerzitetni profesor v Ljubljani. Svojo nadarjenost pa je Jože podedoval po očetu, ki je bil po poklicu mizar, a precej bolj melanholičen in občutljivejši od matere. Po prvem

neuspešnem letniku na nižji gimnaziji je Jože šolanje začasno opustil. Oče ga je vzel k sebi v uk, v mizarsko delavnico, a

je kmalu občutil, kako težak je ta poklic. Globok čut dolžnosti, da mora pošteno opraviti svoje delo in materina katoliška vzgoja sta ga zaznamovala za vse življenje. Sprejel je deželno štipendijo ter nadaljeval šolanje na Državni obrtni šoli v Gradcu, kjer se je izučil za umetnostnega mizarja in načrtovalca pohištva. Po tukajšnjem študiju, kjer je bil učenec profesorja Leopolda Theyerja, je odšel na Dunaj. Tam je bil po uvajalnem obdobju študent slavnega arhitekta Otta Wagnerja. Nad njegovo arhitekturo se je navdušil predvsem, ko je na razstavi videl Wagnerjeve načrte za Berlinsko katedralo.

Plečnik je svojo diplomsko nalogo o nizozemskem letovišču Scheveningen opravil z odliko, zato si je prislužil Rimsko štipendijo ter odpotoval v Italijo, kjer se je za nekaj mesecev predal lepotam italijanske umetnosti – od Benetk do Rima – ter svoje potovanje zaključil v Franciji. Brez njegovega obiska Rima si ne bi bilo mogoče zamišljati poznejše »Plečnikove Ljubljane«. Po študijskem potovanju se je vrnil na Dunaj, saj je to mesto živelo svoje tedaj precej bogato kulturno življenje. In tudi Plečnika je hrepenenje po znanju in umetniški popolnosti vabilo tja. Danes lahko vidimo, da je njegovo življenje v tem mestu imelo globok smisel, saj se je kot sin malega slovanskega naroda dvignil do visokih umetnostnih tradicij in jih tudi osvojil. Leta 1901, ko je avstrijsko deželo navdušil slog secesije, je tam odprl svoj

samostojni atelje. Med letoma 1908–10 je na področju sakralne umetnosti načrtoval cerkev sv. Duha, a težava pri realizaciji je bila ves čas ta, da je primanjkovalo finančnih sredstev in Plečnik je moral svoj načrt neprestano »krčiti«. V zaključni fazi se je odločil, da bo cerkev nosila podobo zgodnjekrščanske bazilike. Gre za izvirno predelano in v grobem betonu izvedeno tempeljsko fasado, ki ji ustreza notranjost in njena dvorana z emporami ob straneh na mostni konstrukciji. Kot arhitekt je namreč znal iz še tako prozaičnega problema razviti ustrezno arhitekturno rešitev. V njegovih ustvarjalnih stvaritvah z vidika skrbnosti obdelave ne najdemo delov, ki bi bili prepuščeni naključni ali celo nedomišljeni arhitekturni interpretaciji. Njegova dela kažejo, da je v vsaki nalogi iskal popolnost in k temu je kasneje vzpodbujal tudi svoje učence. Od posvetnih stavb se je Plečnik na Dunaju posvečal predvsem vilam, v ospredju sta Vila Grassberger in Vila Langer od večji stavb pa Zacherlova hiša. Slednja se je uvrstila med najbolj napredne tehnološke dosežke moderne avstrijske arhitekture. Edini pravi skupni imenovalc slovske umetnosti, ki je bil ves čas zasidran v njem, je bil občutek za trpko lirčnost. Upal je, da mu bo arhitektura s takšnim razpoloženjem prinesla ugled tudi med Čehi, kamor se je odpravljaj, saj jih je imel za elito slovanskega življa.

Leta 1911 se je Jože Plečnik preselil v Prago, kjer je preživel tudi prvo svetovno vojno. Med tem časom je tam poučeval arhitekturo na Umetniško obrtni šoli. To obdobje je bilo tudi sicer velik korak na njegovi poti. Klical ga je napor Čehov pri gradnji njihove narodne kulture in njihov boj za nacionalno osvoboditev. Videl je vstajajoči narod. Pritegnile so ga nove naloge, ki so se tako zelo ločile od dekadentnega Dunaja. Če je bil za Dunaj zanimiv in mnogoveden arhitekt, je bil za Prago zaveden tvorec slovanske kulture in vedno večji Slovan. Za takega

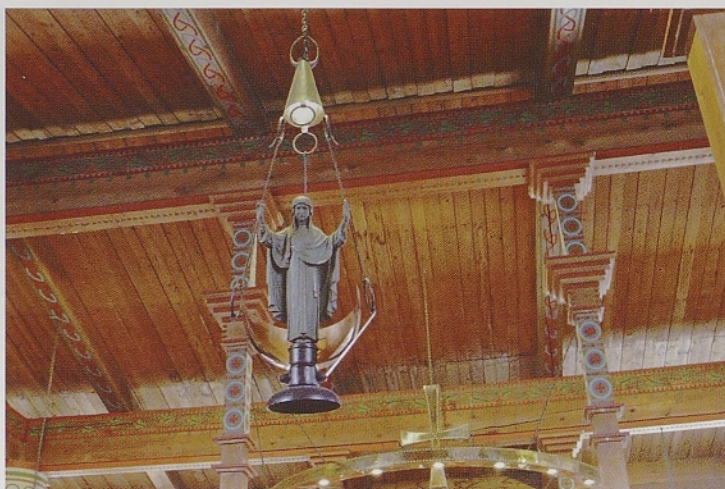
ga je spoznaval tudi tedanji predsednik Tomáš Masaryk, ko se je pričela po nacionalni osvoboditvi Čehov izgrajevati ČSR. Pomagal je ustvarjati zunanjo podobo državne suverenosti, dal idejnost češki reprezentančni arhitekturi in učil iz ljudske arhitekture črpati pobude za visoko nacionalno umetnost. Na Praškem gradu je oblikoval vrtove, dvorišča, prehode in notranjščine, med njimi predsednikovo stanovanje, v tridesetih letih pa je pozidal še monumentalno cerkev sv. Srca Jezusovega na praških Vinohradih.

Leta 1921 se je Plečnik preselil v Ljubljano, v Trnovo, kjer je zase in za svoje sorodnike uredil in dozidal hišo. Že leto dni pred tem pa je tukaj prejel mesto profesorja arhitekture na Tehnični univerzi. Glede njegovega ustvarjalnega dela kot arhitekta pa je bilo sedaj pred njim gotovo najtežje in najzahtevnejše obdobje. Znova se je znašel v neznanem okolju, ki si ga je želel spremeniti, saj je bilo tega še kako potrebno. Plečnikova Ljubljana je postala mozaik več njegovih delnih ureditev, saj so njihov

Na prejšnji strani: Plečnikova družina 1889 (Jože je prvi na levi stoje); spodaj: Zacherlova hiša na Dunaju

Na tej strani: detajl na Praškem gradu; cerkev sv. Srca Jezusovega v Pragi

vrstni red narekovele bolj ali manj potrebe mesta. Pripravljalne študije za državni urbanistični zakon in načrtovana vključitev okoliških naselij v mesto so arhitekta vzpodbudile, da je naredil osnutek celovitega urbanističnega načrta Ljubljane. Vanj je vključil svoje starejše zamisli in nakazal nujnost usmeritve upravnih in kulturnih ustanov, ki se je vlekla še iz časov habsburške monarhije. Svetovna gospodarska kriza pa je zaustavila izvedbo tega načrta, prednost so dobila večja javna dela, na primer med 1. svetovno vojno prekinjena regulacija reke Ljubljanice ali ureditev grajskega griča. Plečnik kljub temu ni prenehal s plemenitenjem mesta z različnimi arhitekturnimi posegi, pri katerih je kot urbanistično sredstvo uporabil tudi drevje in drugo rastlinje.

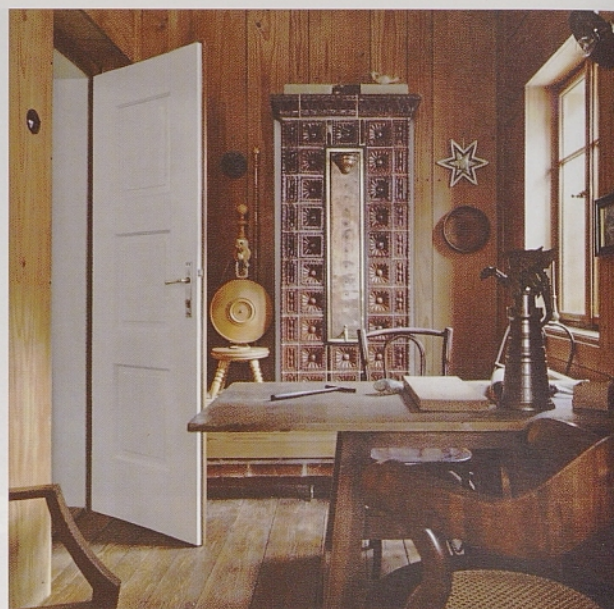

Zgoraj: Sv. Mihael na Barju in detalj; cerkev Gospodovega vnebohoda v Bogojini; spodaj: ljubljanske Križanke in Frančiškanska cerkev v Šiški

ki so v Šiški želeli postaviti novo cerkev. Gradili so jo med letoma 1925 in 1930 in cerkev je zrastle v mogočno duhovno svetišče v mestu. Temu so sledila še nekatera sakralna dela v Ljubljani ter drugod po naši deželi. Lahko bi rekli,

Prvo domače naročilo za sakralno delo je Plečnik dobil od frančiškanov,

da je Plečniku pomenilo arhitekturno ustvarjanje najvišjo obliko kontemplacije. Že njegova odločitev za neporočeno življenje kaže na resnost in odgovornost, ki jo je čutil do svojega poklica in poslanstva, da kot umetnik bogati okolje, v katerem živi. Za njegov odnos do arhitekturnega ustvarjanja je značilna zlitost njegove celotne osebnosti z željo po ustvarjanju. Arhitekturno ustvarjanje zanj ni bila služba, obveznost, niti ukvarjanje z umetnostjo po službeni dolžnosti, ampak način življenja in popolna predanost. Prav to pa najbrž veliko bolj nazorno razumemo, ko opazujemo njegova sakralna dela. Tam dobimo odgovorov na nič koliko vprašanj na to »kdo je bil arhitekt Plečnik«?

Zgornji sliki: zunanost in notranost Plečnikovega doma (zdaj muzeja) v Trnovem; na sredi: tržnica ob Ljubljani in detajl stebrišča; spodnja slika: Tromostovje

Levo: zunanost Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani; spodaj: stopnišče v notranjosti in Velika čitalnica; na dnu: ljubljansko pokopališče Žale

Kadar se soočamo s Plečnikovo arhitekturo, moramo predvsem vedeti, da je bil človek, ki je obvladal socialno situacijo v prostoru in času, kjer je ustvarjal. Njegova dela so zasnovana za ljudi, kar pomeni, da so ustvarjena, da bi odgovorila na vse duhovne in materialne potrebe najširših slojev. V vseh fazah njegovih del je prisotna razumnost potreb, oziroma pravšnost, kot je dejal njegov asistent Franc Tomažič. Čeprav »vsi ljudje« niso bili neobčutljivi za abstrakcijo, monumentalnost in za čisto obliko, so se prav tako zavzemali za simbolizem, ljudske dodatke in bogatost. Plečnik je hkrati hotel, da bi bila posebnost vsake funkcije v arhitekturi vidna in živa, saj pravo arhitekturo prepoznamo le s srcem. V svojih delih pa si je tako prizadeval uveljaviti novosti, ki so bile mnogokrat posebne in daleč od aktualnega tehnološkega stila. Njegov odnos do klasične umetnosti, predvsem do antike, je bil pri njem vedno globok. Včasih, ko smo v njegovih prostorih, nas zaobjamejo misli: plemenita arhaičnost, povezava med geometrijo, matematiko, razmerji, kompozicijo, umetnostjo ter lepoto. A dela Jožeta Plečnika so po »svoji duši« prevelika, da bi lahko o njih kadarkoli izpovedali vso njihovo mogočnost.

Na predvečer ...

Zgodba je bila priporočena na 45. literarnem natečaju revije Mladika

Metka Kacin Beltrame

Bilo je na večer pred novim šolskim letom. Pri Korralovih so pravkar sedli k mizi in čakali na večerjo. Sedeli so v jedilnici in vztrajno molčali. Častno mesto pri mizi je bilo prazno, poleg tega je sedela postarna dama hudo resnobnih potez, tankega nosu in s še tanjšimi očali, prodornih črnih oči, zravnana kot sveča, resna, kot je samo njej uspelo biti. To je bila gospa Mirta, zelo čislana in upoštevana stara mama pri Korralovih. Na njeni desni je sedela druga gospa, nič mlajša po letih, veliko bolj izrazita po svoji teži, malce prikupnejša na prvi pogled. To je bila gospa Noris, prav tako stara mama pri Korralovih. Njima nasproti je sedela druga dama, precej mlajša, živahnih oči, kratko pristrizženih rdečih las, z veliko ruto trikrat zavito okrog nagubanega vratu. To je bila gospa Elisabeth oziroma teta Elisabeth, pri Korralovi družini. Elisabeth? Od kod in od kdaj to tako »british« ime, saj so jo še pred desetimi leti vsi klicali za Betko? Naši gospe Elisabeth pa je izredno ugajalo to tako »british« ime: spomnila se je namreč, da je njen stari oče delal pet let v Angliji in je ob svoji vrnitvi veliko govoril o tej deželi, stanoval pa je pri neki gospe Elisabeth, zelo zelo uglajeni dami ... Tudi sama je bila v Angliji, v Londonu, na tridnevnem izletu. Bilo je čudovito! Navdušila se je nad imenom Elisabeth: obvestila je domače in prijatelje, da se bo odslej tudi ona tako imenovala.

A to ni vse.

Pri mizi je sedela še druga dama, mlajša, veliko mlajša, vsa oblečena v sivino, milega pogleda in grenkih potez, le njeni lasje so imeli kak svetel odsev. To je bila gospa Korralova, hišna gospodinja. Kakšno omizje!

Toda najvažnejši član, tisti, v katerega so imele vse uprte oči, je sedel na drugem koncu mize: mali enajstletni možiček s prav kratko pristrizženimi rjavimi lasmi in z ljubkim noskom, pravi ježek, ki je radovedno, kritično in ironično gledal v svet skozi učene okrogle naočnike. To je bil Dalibor, sin, nečak in vnuk zgoraj omenjenih gospa, simpatično bitje s prav tako simpatičnimi štrlečimi ušesi. Ah, ti njegovi uhlji! Na kaj vse so domače spominjali! Ko je bil še čisto majhen in je nekega dne le preveč razgrajal, so mu zagrozili, da, da ... »obesili te bomo zanje s ščipalkami na vrstico.« Ali bi mu mogli obljubiti kaj lepšega? Plavati z nogami po zraku in to na domačem vrtu? »Daj, mama, obesi me za ušesa na vrv med rjuhe, ki se sušjo,« je prosil, »saj bom potem priden: obljubim!« Tudi s črnim možem niso pri njem veliko opravili. Ko ga je stara mama Mirta nekoč resno obvestila, da se črni mož kar pojavi, ne da bi ga kdo klical in da pride s črnim zabojem, v katerega spravi nadležne in sitne ljudi, ji je mali vneta zagotovil, da ne bi on nikdar dovolil, da bi dal črni mož njo v zaboj, videl da bi ga pa rad, to pa: naj ga le pokličejo, če pride kdaj mimo.

Tak je bil od vedno mali Dalibor: živahen, neugnan, iznajdljiv, pravi poredni Bobi, v velik ponos svojemu očetu, postavnemu kapetanu Korralu. Dečku je bilo še vedno živo v spominu, kako se je oče ob svojih vrnitvah domov od srca smejal, ko so se vse štiri ženske čezenj pritoževale, mu pripovedovale o nagajivih otrokovih podvigih, ga hudo tožile.

Kakšna škoda, da po zadnjem potovanju v Sidney očeta še ni bilo nazaj, je mislil Dalibor, bi imel vsaj zaveznika, s katerim bi lahko

spregovoril kako možato, saj je bilo ob tej inflaciji dolgih kril v hiši kdaj prav neznosno.

Res, kje je oče, zakaj se še ni vrnil, zakaj vse štiri dame tako vztrajno molčijo, in kar zazdi se mu, da se spogledujejo, kot da bi si želele kaj sporočiti, česar pa on ne bi smel razumeti. In kje je večerja, saj sedijo pri mizi že kar dolgo, o večerji pa ne duha ne sluha. Pa ne da se je očetu kaj pripetilo, da se je tista ogromna in velikan-ska ladja potopila! Nemogoče ... s takim kape-tanom, kot je bil njegov oče! Res, nemogoče, a vendar obstaja dejstvo, da očeta še ni, čeprav mu je zagotovil, da ga bo on pospremil v šolo za prvi dan v gimnaziji. Iz teh trpkih misli ga je nekako prebudil glas starejše stare mame, gospe Noris, ki se je končno odločil, da prebije to že mučno ozračje.

»Z jutrišnjim dnem začneš torej hoditi v nižjo gimnazijo. Le glej, da boš nam vsem v ponos!«

Zopet je legel molk na to svojevrstno omizje. Daliborov pogled pa se je zbilstril in človek bi mu kar bral v misli: zadovoljiti vse štiri res ne bo lahko, nasprotno, vsako leto bo težje, saj če so šolski uspehi zadovoljivi za mamo, se obe stari mami takoj spomnita na svoja šolska leta, ko so od otrok več zahtevali in ni bilo televizije, ki tako kvarno vpliva na mladino ...

Teta Elisabeth pa se je udejstvovala na športnem področju. »Oh, ne pozabi na šport, Dalibor,« je priporočala, »na razne športe, na čim več špornih panog! ... Tenis, na primer, o tenis, ni lepšega športa od tenisa ... Oh, da bi bila jaz mlajša oziroma pri boljšem zdravju, takoj bi se vpisala v kak športni krožek! Športniki ostanejo vedno mladi, bistrega uma, vsestransko prožni ljudje in tudi ...«

»In kaj še? Kje pa!« je odrezavo prekinila to tetino navdušenje gospa Noris. »Šport! Šport sodi na zadnje mesto, Dalibor, tvoj oče je bil vedno odličnjak, v mornarici je bil vedno prvi med prvimi – gotovo da ne zaradi športa, tudi ti moraš po njegovih stopinjah in ...«

»O, ne, jaz bom pilot, sem že sklenil, dodobra premislil,« je Dalibor živahno kontestiral in še kaj bi dodal k tej izjavi, a ozračje je postajalo mučno, kot da bi mu neznana sila jemala kisik.

Končno mu je mama priskočila na pomoč.

»No, pustimo sedaj to. Za jutrišnji dan ti dam zeleni listek, kupi si zanj, kar želiš.« Končno! Dalibor je imel jasne pojme: tisti poster si bo kupil, polet astronautov v vesoljski ladji. Kdo ve, morda bo tudi sam kdaj med astronauti in bo gledal na zemljo od daleč, zelo od daleč in na oceane z izredno visokega. Kdo ve, morda bo ujel v daljnogled kako ladjo, kateri poveljuje njegov oče ... In če bo ostalo še kaj drobiža, si bo pa kupil prelepo značko z astronauti ...

K sedanjosti ga je priklical strogi glas stare mame gospe Mirte: »Pa nikar ne zapravljaj!«

»Ja, je res,« se je strinjala stara mama gospa Noris. »Zapomni si, Dalibor, da kdor kupuje brez potrebe, bo iz potrebe prodajal. In proda se samo enkrat.«

Tudi teta Elisabeth je morala dodati svojo: »Kdor dolgo izbira, dobi ostanek,« a njene besede so imele hudomušen prizvok.

Mama pa je malega branila: »Kako neki! Denar bo po svoji uvidevnosti potrosil.«

»Ali pa shranil,« je bila nona Mirta takoj pripravljena s svojim nasvetom. Stvarnejši pa je bil tisti, ki ga je servirala gospa Noris: »Pazi se razprodaj, te človeka opeharijo.«

»Lahko bi si kupil malo listnico.«

»Ali tri zvezke s prelepimi platnicami.«

»Še rajši pero, ki piše na steklo in ki ...«

»Ne, rajši žepni računalnik.«

»Da ne bi pomislil na telefonček, je še pre-zgodaj.«

»Oh, kaj vse premore en sam zelen listek,« je Dalibor pomislil ob tej plohi nasvetov, ki jih je poslušal samo z enim ušesom, saj je že mislil na poster, na čudovit poster z astronauti in je že videl tudi sebe med njimi, seveda čez leta in ...

A na pragu jedilnice se je prikazala hišna pomočnica, ki je bila hkrati kuharica, sobarica, čistilka in tudi šivilja, če je bilo treba. Ime ji je bilo Manuela, a klicali so jo Manu, ker je sama tako želela. Bila je dragocena oseba, poosebljena potrpežljivost. Obrnila se je k hišni gospodinjji, se pomenljivo posmejala in rekla: »Gospa, želijo vas na telefon.«

»Oh, Manu, hvala ti, gotovo je hidravlik, kako lepo, končno bo prišel. Saj je dolgo obljubljal.« Naglo je vstala, kar raznežil se ji je

obraz, in odšla je iz jedilnice. Pa se je hitro vrnila, prav dobre volje je bila.

Elisabeth takoj ugotovi: »Že na obrazu se ti bere, da bo hidravlik že jutri zjutraj tu in da bo končno popravil, kar bo treba.«

»Tako je,« odgovori hišna gospodinja. »Zelo sem zadovoljna in zato sem prav ravnodušno sprejela malo nezgodo v kuhinji. Manu ima kak problem s pečico, zato bomo večerjali približno čez urico ali morda še prej.«

Ostale gospe niso bile prav nič nejevoljne zaradi tega. Dalibor je komentiral: »Ufi, ufi in še ufi!« Celo uro čakanja!

Oglasila se je teta Elisabeth: »Kot nalašč! Poslušaj me, Dalibor. Tudi jaz imam nekaj pripravljenega zate, svojevrstno darilce. Dolgo sem iskala in stikala po starinarnah v starem mestu, končno pa le našla pri Samuelu.«

»Kaj si našla, teta Elisabeth?«

»Sam boš videl.«

Vstala je in šla iskat svoje darilo za nečaka. Le česa se je zopet spomnila domiselna teta Elisabeth? O, glej jo, že se vrača v jedilnico, v rokah pa nosi srednje veliko trsteno škatlo, ki jo položi na naslanjač in ga približa Daliborovemu stolu. Na škatli je napis: bambu original. Teta Elisabeth dvigne pokrov s slovesno kretnjo in škatlo obrne. Na fotelj se vsuje na desetine in desetine trstenih kock. Ko si jih malce od blizu pogledal, si lahko opazil, da je na vsaki nekaj narisane: črtice, krivuljice, krogi, grozljiva zmajeva glava, svetilke, leščerba, kača, divja mačka in vse to raznih barv, prava mavrica v kockah.

»Ne razumem, kaj je vse to?« je bil Dalibor ves nestrpen in še stari mami sta si popravili naočnike na nosu.

Teta Elisabeth je začela razlagati: »To je kitajska kratkočasnica, zelo originalna. Tu jo malokdo pozna. Imenuje se Ma-jon, po svojem izumitelju, ki je bil Ma-bin Jon fin, veliki mislec, ki je odmaknjeno gledal na življenje, na vsakdanje sitnosti, na nadloge in nerazpoloženja na splošno. Kocke je treba po dobrem premisleku postavljati, predstavljati in sestavljati, saj je tudi v življenju treba trikrat premisliti pred vsako odločitvijo. Tako je učil Ma-Jon in s to igro je podarjal notranji mir oziroma popolno sprostitvev.

»Tudi šah je nekaj sličnega,« si je upal komentirati Dalibor.

»Ne, sploh ne,« je Elisabeth razlagala. »Sicer pa, preskrbela sem ti prevod. Ko ga boš pozorno prebral in razumel pravila, te bo igra privlačila. Ah, da ne pozabim, igrali so za denar in ...«

»Oh, še tega se je manjkako! Nikoli!« Nona Mirta se je razburila.

Naočniki so ji zdrknili prav na konec nosu. »V naši hiši se ni nikoli igralo na denar. Ali bo Dalibor začel?«

»Igrali so za denar,« je neomajno nadaljevala Elisabeth, samo za denar in za velike vsote. To pa je treba pravilno razumeti, bili so drugi časi, drugačen miselni svet, drugačne finančne zmogljivosti. Sicer pa notranji mir nima cene, kaj vse bi človek dal za hipček miru.« Elisabeth se je malce nasmehnila.

»Dalibor, ne skrbi: ti boš igral za gumbе, tako rekoč simbolično, igrala se bova skupaj,« je pripomnila Elisabeth.

Pričela se je dolga debata med teto Elisabeth in nono Mirto. Šla je v nedogled. Zaobjela je vzgojo otrok, varčevanje, navajanje k čutu dolžnosti in tako dalje in tako dalje ...

Dalibor se je s svojimi mislimi umaknil drugam, do večerje je še več kot pol ure. Pogled se mu je ustavil na sliki, ki je visela prav njemu nasproti: portretiran je bil stari oče, tudi on kapetan v mornarici. Običajno je imel resnoben izraz, sedaj pa se mu dobrohotno smehlja, ali je mogoče kaj takega? Jedilnica se je večala, postajala je temačna in zazdelo se mu je, da se stol guga, a občutil ni nič vznemirljivega, saj se je znašel na ladji, od daleč je že zagledal kapetana: gotovo ga pričakuje, da ga sprejme z vsemi častmi, okrog njega pa samo morje, ki postaja razburkano, vedno bolj razburkano, še ravnotežje bo kmalu izgubil, kaj se vendar dogaja? Zasliši svoje ime. Kdo ga kliče?

»Dalibor, Dalibor, kaj tako me sprejmeš?«

Dalibor odpre oči, pri mizi je zaspal!! Zbudil ga je očetov glas in nepopisno vesel mu je skočil v naročje. 🌟

Razmišljanje zdomske tržaške Slovenke

XVI. Poklic, ki ni ga več

Mirella Urdih

Razstava, ki je bila na ogled avgusta in septembra 2000 v dvorani Prosvetnega doma na Opčinah, je izžarevala globoko zavzetost vseh, ki so sodelovali pri njeni uresničitvi, ter iskreno ljubezen do naših skromnih, a pokončnih, poštenih, neutrudnih in nepogrešljivih mlekaric. Medtem ko sem občudovala razstavljene predmete, so se mi v duhu začeli nabirati spomini na tiste čase, ki sem jih le kratko pred njihovim zatonom tudi sama še doživela.

Če se ozrem nazaj, se zavedam, da je preteklo že kar nekaj časa, odkar sem bila mlada, in da veliko stvari iz moje mladosti živi le še v spominu, so že skoraj zgodovinske. Med te spada prav gotovo mamin dom na Školjetu, včasih Ulica dello Scoglio, sedaj Berchet.

Za družino, ki je z rojstvom najmlajšega sina postala osemčlanska,

je nova hiša, ki jo je moj nono Anton Pečar s pomočjo najstarejšega sina sam zgradil, bila kmalu pretesna, čeprav je na zunaj zgledala kar nekam razkošna in gosposka.

V prostorni kuhinji v pritličju je kraljeval zidan štedilnik z medeninastimi gumbi in medeninastim držalom vse naokrog, na katerem so se navadno sušile brisače za posodo. Napo nad njim so krasili lepo razvrščeni porcelanasti lončki in skodelice z raznolikimi cvetličnimi motivi. Žal mi je uspelo ohraniti le dva, ki sta mi postala, poleg očetove dvojezične delovne knjižice, najdražji eksponat v razstavni vitrini spominov.

Na levi strani je v pritličju bila *lišjera* (pralnica), za njo pa morda dva do trikrat pet metrov velika temačna, vlažna izba, ki je služila starejšima fantoma za spalnico. Še desetletja po njenem odhodu od doma je zavzemala v njej dobršen prostor predalna omara, katere pet predalov je moralo ostati vedno za špranjo odprtih, saj bi se drugače, napihnjeni kot so bili zaradi vlage, ne dali več odpreti brez težav.

Položne stopnice iz belega kraškega kamna, ki jih je bilo treba redno krepko drgniti s trdo krtačo, napojeno z milnico, zato da so ostale bele, so vodile v prvo nadstropje, kjer je bila na eni strani spalnica staršev in najmlajšega sina, na drugi pa treh sester: Terezine, ki je pomagala materi perici, Milke, ki se je učila za šiviljo, in Zofke,

moje mame, ki je bila za gospodinjsko pomočnico pri družini Fogolin, kjer se je med drugim naučila izvrstno kuhati. Od tam izhaja prav gotovo tudi 15. izdaja iz leta 1911 kuhinjske knjige znamenitega Artusija, ki me je že kot otroka fascinirala zaradi svojevrstnega jezika, v katerem je napisana, in ki jo še danes rada vzamem v roke, ko iščem kakšen pristen ali izreden recept.

Nad prvim nadstropjem je bilo še podstrešje. V naši hiši je bilo nedostopno, tu pa so do njega vodile še lesene stopnice. Kot otroka me je izredno privlačevalo, a le izjemoma sem smela kdaj pokukati vanj. Kako lepo bi bilo, se tam igrati! Bilo je tako snažno, da bi lahko brez skrbi kar na podu sedela. Kako bi tudi ne bilo, saj stana nona Marija, in po njej teta Terezina, ob slabem vremenu morali tam sušiti perilo, ki jima ga je zaupala mestna gospoda.

Nonota Antona sem spoznala le iz pripovedovanja. Kot družinskemu poglavarju, na čigar ramenih je težila največja skrb za preživljanje družine, mu je samoumevno pripadal vsakršen priboljšek, če se je le kdaj ponudil, pa če je bilo tudi samo rdčelično jabolko, ko so otroci nestrpnost čakali na spiralasti olupek, ki se je izpod njegovega žepnega noža mojstrsko kopicil na mizi.

None Marije Godina se spominjam le zelo megleno, saj mi ni bilo še štiri leta, ko je umrla, ne da bi se ji izpolnila želja, ki jo je ponavljala vsakič, ko sva jo šli z mamo obiskat: da me bo vzela s seboj k večernicam, kakor hitro bo ozdravela ... Ležala je namreč nemočna v postelji, izčrpana od dolgoletnega garanja za družino in za druge. Le na dveh, treh fotografijah lahko iz njenega obraza razberem, kolikšne duševne in telesne moči ter potrpežljivosti je morala biti zmožna, zato da je premostila vse težave in življenjske nepravilnosti.

Najstarejša hči Terezina – ali Terezka – je nadaljevala družinsko tradicijo perice. *Lišjera* na levi strani pritličja je imela svoj poseben čar. Kot otrok sem jo vedno doživljala kot skrivnosten prostor s podom iz sivih kamnitih plošč, s svojevrstnim ognjiščem z napo v enem kotu, čist in svetel, kot začaran. Kaj ne bi, saj sem ga jaz videla le ob nedeljskih obiskih, ko je bila vsa hiša praznično pospravljena in je dišala po štrovbah, fritlah, jabolčnem štrudlu ali orehovih štrukljih.

Med tednom je pa seveda bilo drugače. O dashu, dixanu in drugih pralnih praških takrat še govora ni bilo. Obstajala je soda za namočenje perila, varekina za trdovratne madeže in pa modri prašek *perlin*, ki je kot dodatek zadnji vodi podelil perilu bleščečo belino. Glavni pralni pripomoček pa je bil pepel, in sicer iz belega lesa, kakršen je na primer bukvin, nikakor ne iz hrastovega. Teti Terezini in še kaki drugi perici ga je nosila zanesljiva mlekarica iz Gropade. A včasih – ko ga je zmanjkalo – je šla tudi sama ponj, peš seveda, in ga prinesla domov na glavi v vrču, ki mu je podstavila svitek. Ravno tako je tudi v dvotedenskih presledkih nosila domov cule umazanega perila, rjuh, brisač, prevlek za blazine, prtov in zdravniških halj, po katere je hodila k svojim klientom v mesto, ali čistega, ko ga je blagodišečega in lepo spravljenega spet nesla svojim strankam na dom. Po svoji drži ter vzravnani in vitki postavi bi lahko še v starosti tekmovala z marsikatero manekenko. Pa nič se ni sramovala svoje cule na glavi, saj je bila simbol njenega garanja, s katerim si je pošteno služila vsakdanji kruh.

Pralna procedura je bila dolgotrajnejša in napornejša od današnje, ko je dovolj primerno napolniti pralni stroj s perilom in odgovarjajočo količino pralnega praška, pritisniti na pravi gumb in samo potrpežljivo počakati, da se program izvrši. V *lišjeri* je blizu okna bil sicer odtok za vodo, a kot v vsej hiši takrat niti tam ni bilo tekoče vode, tako da jo je bilo treba pumpati iz vodnjaka in jo nesti noter po vrčih. In če naj bo perilo dobro splaknjeno, je bilo potrebno kar dvakrat zamenjati vso vodo!

Terezka je polila pepel z vrelo vodo in lug precedila skozi platno v kotel, kjer se je na omejenem ognjišču že kuhalo prej sprano perilo. Čez nekaj časa je z dolgo palico povlekla posamezne kose iz kotla ter jih dala v škaf, ki je stal na tleh ob ognjišču. Iz škafo jih je stresla v večji cinkast čeber, kjer jih je še dodobra splaknila, preden jih je, ožmete, dala ob lepem vremenu sušit na dvorišče, ob slabem pa na podstrešje, kar je predstavljalo še dodatno muko, ker je le na sredi komaj utegnila stati pokonci.

Ko je teta Terezina še živela, se mi je zdela kot prikazen iz drugega sveta, in ko se je po

tolikih letih danes spominjam, skoraj še bolj. Naj bo pozimi ali poleti, vedno je imela ruto na glavi, ki jo je zavezala na tilniku. Le redkokdaj, menda je bilo to ob nedeljah in praznikih, smo lahko videli njeno srebrno-črno kito, ki ji je kot krona krasila lepo oblikovano glavo. Bila je vedno temno oblečena, večinoma temnomodro ali sivo. Plašča vse svoje življenje ni imela. Le na stara leta, ko je bila takorekoč „upokojena“, ji je Milka sešila daljšo jopo. Pozimi je bila seveda topleje oblečena kot poleti. Imela je celo rokavice, navadno domače izdelave, gorko krilo, pleteno volneno jopico, šal okoli vratu, in vrhu vsega še četverokoten kvačkan *šjalet* iz črne volne z lepimi resami, ki ga je pripognila v trikotnik, dala na rame, ga na prsih prekrižala in na hrbtu zapela s sponko, zato da je imela proste roke, ko je morala s culo na glavi kljubovati nenadnim sunkom burje.

Med vojno in tudi še kasneje je nosila posebne čevlje, nekake škorenjčke, iz blaga, ki sta jih s teto Milko sami izdelovali. Podplata je sestavljalo več plasti kake stare vojaške odeje, ki sta jih skupaj sešili s tanko špago. Zgornji del je bil iz ostankov temnomodre vojaške pelerine iz prve svetovne vojne. Zapeti so bili s posebnimi kovinskimi sponkami, rob podplata pa je bil ojačen z razstopljenim čevljarskim lepilom, ki smo mu pravili „colla caravella“. Ko sta med vojno tudi meni sešili take škorenjčke, ki so bili dobrohotno okrašeni celo s kožuščkom odrabljenega ovratnika, vem, da

sem se jih sramovala, čeprav se ne spomnim, da bi se mi kdorkoli zaradi njih posmehoval. Danes se zavedam, da sem s tem storila veliko krivico njima, ki sta mi jih z velikim veseljem in ljubeznijo sešili. Podobni občutki so nemara presunili našega Ivana Cankarja, ko se je zavedel, kakšno neizmerno krivico je storil materi, ko jo je zatajil. Istotako bi se morali strezniti tudi tisti obiskovalci razstave o mlekaricah, ki so si drznili osporavati umestnost podobnih raziskav! Na čem pa naj gradi prihodnost, kdor zanika preteklost? Kako naj drevo raste

zdravo in pokončno, če mu preseka mo korenine!?

Ko sem po koncu vojne prestopila iz italijanske v slovensko šolo, se mi je razodel do takrat še popolnoma neznan, in vendar tako domač, čudovit svet, zaživela sem na novo.

Takoj sem se vključila tako v šolski kot v cerkveni otroški pevski zbor. Komaj sem se naučila kake nove pesmi, sem jo doma zase prepevala in nemalokrat sta teta Milka in Terezina ubrali drugi oziroma prvi glas. V teti Terezini sem odkrila talent, ki ga dotlej še slutila nisem: kdo je pa prepeval po slovensko pod fašizmom, ko je bilo že samo govoriti prepovedano, torej nevarno! Čeprav ni bila več mlada, je imela še

vedno lep, čist sopran, ki je v mladosti, kot sem takrat zvedela, bogatil svetoivanski cerkveni pevski zbor pod vodstvom Maksa Baretto. V drugačnih razmerah bi lahko brez težav postala izvrstna pevkica, morda celo solistka, in bi o njej bilo že veliko napisanega. Tako pa ostane le drag spomin na eno zadnjih predstavnic že zdavnaj izumrlega poklica peric na Tržaškem. 🍷

Pripis oktobra 2015:

Ne spominjam se, da bi kdaj tudi z mammo prepevala, ko pa je dan za dnem delala v trgovini! Je pa nedvomno tudi njo veselilo petje, saj bi drugače ne pela pri zboru ACEGAT, kot priča fotografija iz leta 1932, ki jo je posnel fotograf Tonelle na Ulici Battisti, zvečer, in na kateri je ona druga z leve. Zbor, ki je štel do devetdeset pevcev, je ravno v tridesetih letih dolgo vodil znani tržaški dirigent, komponist in glasbeni pedagog Antonio Illersberg (1882–1953), ki sedi sredi pevk.

Veselje do petja sem torej podedovala po materini strani, to je gotovo, saj oče ni imel poslušha. Je pa bil navdušen privrženec gledališča, kot amaterski igralec in še bolj kot redni obiskovalec gledaliških predstav, ki je rad prilično počastil nastopajoče s kakim darilcem, za kar mu je celotni ansambel osmega decembra 1967 poklonil v spomin fotografijo vseh članov, ki so se na hrbtne strani vsi po vrsti lastnoročno podpisali pod posvetilom *Člani Slovenskega gledališča v Trstu spoštovani družini Urdih v spomin*. Ob osemdesetem rojstnem dnevu pa lepo „kraško pokrajino“ Demetrija Ceja, ki jo zdaj že dolgo let sama uživam.

Zbor ACEGAT-a pod Illersbergovim vodstvom

Zahvala Nadi Martelanc za zadnje pismo

Marinka Inzko, roj. Ziherl

V prelomnih letih smo se odločale in izobraževale za delo med slovensko mladino. Z Nado sva leta 1939 pričeli petletni študij na državnem učiteljišču v Ljubljani.

Zaradi pomanjkanja učiteljev so odprli tri prve razrede: dva moška in enega ženskega. Fantov se je prijavilo pre malo, deklet pa preveč. Tako so nastali en moški, en mešani in en ženski razred. Nada je bila najprej v mešanem razredu, potem sva bili skupaj v c razredu, že obe leto starejši, saj sva že končali peti razred gimnazije.

Cvetna nedelja 1941, ki je razbila Jugoslavijo, je tudi naš c razred 36 idealnih deklet raztrgala. Po razkosanju Slovenije je bil zelo skrčen in nanovo sestavljen. Z Nado sva bili begunki. Jaz iz Št. Janža na Dolenjskem (danes je bolj znan kot Šentjanž pri Sevnici; tam je 8. oktobra 1917 umrl Janez Evangelist Krék), Nada je stanovala v Lichtenturnovem zavodu na Poljanski cesti. Njen oče je bil nekje v Dalmaciji, nekaj sorodnikov je ostalo na Tržaškem. Z Nado sva vseh pet let prijateljevali. Bilo nas je veliko študentk

Razred 3 c državnega učiteljišča v Ljubljani, slikan 1. aprila 1942. V prvi vrsti je tretja od desne Nada Martelanc; v tretji vrsti je peta od desne, čisto na sredi, Marinka Ziherl Inzko.

brez zaposlitve in stanovanja, ob skromni hrani in ponošeni obleki.

Ob letalskih napadih smo se pripravljale na maturu, ob bombardiranju Ljubljane smo pisale maturitetne naloge. Predsednik maturitetne komisije je bil pisatelj dr. Joža Lovrenčič. Na naših zrelostnih spričevalih je datum 28. junij 1944. Postale smo zrele za samostojno poklicno življenje.

Le kratko smo uživale to čast in svobodo. Razred je bil stoodstotno katoliško usmerjen, saj smo bile sodelavke Katoliške akcije, Slovenske dijaške zveze ali Straže. Kar 12 sošolk nas je po vojni zapustilo domovino in odšlo v tujino ...

V novi Jugoslaviji nekatere sošolke niso dobile nastavitve kot učiteljice, niso smele nadaljevati šolanja. Bile smo zaznamovane, opazovane, zasledovane, nekatere tudi zaprte na Kočevskem. Svobodno srečanje brez strahu je bilo prvokrat ob 50-letnici mature.

Šmarnice so odcvetele, spominčice so ovenele. Spomin nate, Nada, bo ostal povezan z vzdihljajem: »Gospod, daj ji uživati večno veselje!« Odšla si, ni nas več sošolk, da bi se srečavale ali si pisale. Drugače smo povezane. Za dolgoletno prijateljsko zvestobo – iskrena hvala!

Matura 1944 na učiteljskiču. Nada Martelanc je v predzadnji vrsti zgoraj tretja od leve v beli obleki.

Tvoje razglednice z Barbane, Vrsnega, iz Trente, Benetk ali Firenc mi še zdaj delajo veselje. In k praznikom tvoje okrožnice z globoko vsebino. Še aprila si mi poslala tri voščilnice, med njimi eno s prošnjo: »Če se bo katera ‚preselila‘, mi sporoči!« Prva si se na boljše preselila ti, junija ti je sledila Mira Ban, por. Šekoranja. Tvoje delo v okviru Vincencijeve konference naj rodi sadove.

Nada, plemenita, zvesta duša, počivaj mirno pod domačimi zvezdami!

UMRL JE ČASNIKAR ENZO BETTIZA

V Rimu je 28. julija umrl časnikar, pisatelj in politik Enzo Bettiza. Rodil se je 28. junija 1927 v Splitu. Mati je bila Hrvatica z Brača, po nacionalizaciji družinske cementarne pa se je družina izselila v Italijo. Uveljavil se je kot eden najbolj prodornih povojnih italijanskih časnikarjev, izdal pa je tudi kakih 40 esejističnih in leposlovnih knjig. Knjiga *Il fantasma di Trieste* iz leta 1958 je izšla tudi v slovenskem prevodu (Tržaška prikazen, 1961).

En mandat je bil liberalni senator, dva mandata liberalni in nato en mandat socialistični evropski poslanec. Podprl je osamosvojitve Slovenije in Hrvaške ter do Slovencev gojil zelo spoštljiv odnos.

30-LETNICA SMRTI ŽUPNIKA JANOŠA KÜHARJA

Na Gornjem Seniku v Porabju so se 2. septembra spomnili 30-letnice smrti župnika Janoša Küharja, ki je bil zadnji redni in zavedni slovenski dušni pastir v Porabju. Slavje sta priredila župnija in Državna slovenska samouprava, ki jo je zastopal predsednik Martin Ropoš. Ob tem so se spomnili še duhovnika, pisatelja in zbiratelja ljudskih pesmi v Prekmurju in Porabju Lojzeta Kozarja (1910-99), za katerega je bil leta 2015 uveden postopek za beatifikacijo.

V župnijski cerkvi je zbrane nagovoril v slovenščini in madžarščini sombotelski škof dr. Janos Szekely, somaševanje je nato vodil soboški škof dr. Peter Štumpf, ki je v pridigi govoril v porabskem narečju. Ob koncu je blagoslovil ploščo pri krstnem kamnu, pri katerem je bil krščen božji služabnik Kozar. Verniki s škofoma in duhovniki so nato v procesiji odšli do groba župnika Küharja.

Fant pošlje puncu sporočilo po telefonu: »Prosim uporabnika, naj se poroči z mano.«

Ona odgovori: »Obvestilo uporabniku – za to opcijo nimate dovolj sredstev na računu.«

Gost naroči turški golaž, ki ga najde na jedilnem listu. Ko poje, pokliče natakara za plačilo in ga vpraša:

»Oprostite, zakaj pa se ta golaž imenuje turški?«

»Zato, ker je bilo psu ime Sultan,« mu odvrne natakara.

Babica vnučku: »Če jaz zeham, si dam roko pred usta.«

»Meni pa ni treba, imam še vse zobe.«

Vprašali so neki umivalnik, kako se počuti.

»Slabo,« je odgovoril, »vedno imam vodo v kolenu!«

»Nimam sreče pri ženskah, dragi moj.«

»Potem imaš pa res srečo,« odvrne prijatelj.

»Ali verjamete v preseljevanje duš?«

»Seveda. V našem podjetju smo imeli mladega moža, ki je nekega dne odšel z vsem denarjem!«

»In kakšno zvezo ima to s preseljevanjem duš?«

»Bil je duša podjetja.«

V New Yorku direktor hotela potreplja novega čistilca čevljev po rami:

»Pokonci glavo, saj smo vendar v Ameriki. Tudi jaz sem začel kot čistilec čevljev!«

»Lepo in prav, jaz pa sem začel kot direktor hotela!«

Za rojstni dan naj bi si Tine izbral kakšno žival. Z očetom gresta v trgovino z živalmi. »Imam želvo,« jima reče prodajalec, »ki ob ustrezni negi živi najmanj dvesto let!« »No,« pripomni Tine, »to bomo videli!«

Pacient leži na operacijski mizi. Anesteziolog ga vpraša:

»Želite anestezijo, ki jo plača ZZS ali jo boste plačali sami?«

Pacient: »Pa tisto, ki jo plača Zavod.«

Anesteziolog: »Dobro! Nina nana, aja tutaja...«

DOPOLNITEV

V Mladiki št. 04/2017 sem v prispevku BRIDKA USODA TIGROVCEV IN DRUGIH PRIMORSKIH DOMOLJUBOV POD KOMUNIZMOM navedel, da je Jolka Milič v Primorskem dnevniku opisala žalostno usodo znanega tigrovca Vladimirja Mankoča, ki je po vojni, v času kominforma, padel v mline Udbe in končal na Golem otoku s posledicami, ki so ga spravile v grob že pri 43 letih.

Po prebiranju navedenega teksta me je Miličeva opozorila, da v navedenem sestavku ni pripisala maltretiranja Mankoča s strani partije njegovemu tigrovstvu, ker ga je partija sprejela med svoje in ga celo povišala v udbovca ali oznovca, a ga je potem poslala na Goli otok, ne zaradi njegovega tigrovstva, ampak zaradi tega, ker se je obotavljal med Titom in Stalinom.

Milan Gregorič

Uredništvo in uprava:
34133 Trst, Italija, Ul. Donizetti 3
tel. 040-3480818; fax 040-633307
uprava@mladika.com
redakcija@mladika.com
www.mladika.com

Oblikovanje: Matej Susič

Izdaja: Mladika z.z o.z.

Registrirana pri trgovinski
zbornici v Trstu dne 21.4.1999
pod številko 114276.

Član USPI (Zveze italijanskega periodičnega tiska)

Reg. na sodišču v Trstu št.193
dne 6.4.1957
ISSN 1124 – 657X

Tisk: Grafika Soča d.o.o. –
Nova Gorica

Izhajanje revije podpirata
Urad Vlade RS za Slovence
v zamejstvu in po svetu
in Dežela FJK.

UREDNIŠKI ODBOR
Marij Maver
(odgovorni urednik),
David Bandelj, Andrej Černic,
Erika Jazbar, Ivo Jevnikar,
Saša Martelanc, Sergij Pahor,
Mitja Petaros, Anka Peterlin,
Nadia Roncelli, Matjaž Rustja,
Tomaž Simčič, Breda Susič,
Jernej Šček in Ivan Žerjal.

SVET REVIJE
Lojzka Bratuž, Silvija Callin,
Jadranka Cergol, Peter Černic,
Marija Češut, Danilo Čotar,
Liljana Filipčič,
Diomira Fabjan Bajc,
Lučka Kremžar De Luisa,
Peter Močnik, Milan Nemac,
Adrijan Pahor, Bruna Pertot,
Ivan Peterlin, Alojz Rebula,
Peter Rustja, Marko Tavčar,
Zora Tavčar, Evelina Umek,
Neva Zaghet, Edvard Žerjal in
člani uredniškega odbora.

Posamezna številka Mladike
stane 4,00 €.

Celoletna naročnina za Italijo
in druge države 30,00 €;

po letalski pošti:
Evropa 50,00 €,
Amerika 60,00 €,
Avstralija 65,00 €.

Plačilo s poštnim tekočim
računom 11131331 –
Mladika - Trst.

Na banki: Zadruga kraška
banka - Banca di Credito Co-
operativo del Carso (IBAN: IT58
S089 2802 2010 1000 0016 916
SWIFT: CCRTIT2TV00).

pri Založbi MLADIKA

Bruna Marija Pertot
VRTNARJEVA PESEM

Maja Smotlak

Narodna
identiteta
v sodobnem
slovenskem
romanu
v Italiji

BORIS PANBERC

PTICE V MOJEM OLJČNIKU
GLI UCCELLI NEL MIO ULIVETO

MARIJ ČUK

MOLK
KOLORADSKIH
HROŠČEV

MAJDA ARTIČ STURMAN
(O)graditi srečo

🌿 ZALOŽBA MLADIKA 🌿

Ul. Donizetti 3, 34133 Trst, Italija

tel. +39 040 3480818 • fax +39 040 633307

uprava@mladika.com • redakcija@mladika.com

www.mladika.com